

The Project Gutenberg eBook of Eversti Chabert, by Honoré de Balzac

This ebook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this ebook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you'll have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

Title: Eversti Chabert

Author: Honoré de Balzac

Translator: Huvi Vuorinen

Release date: August 28, 2016 [EBook #52918]

Language: Finnish

*** START OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK EVERSTI CHABERT ***

Produced by Tapio Riikonen

EVERSTI CHABERT

Kirj.

Honoré de Balzac

Ranskankielestä suomentanut Huvi Vuorinen

Hämeenlinnassa, Arvi A. Karisto, 1918.

Honoré de Balzac.

Honoré de Balzac (1799-1850) syntyi toukok. 20 p:nä Toursissa. Suvun nimi oli alkuaan Balsa tai Baissa, mutta Honorén isä oli sitä hieman kaunistellut ja Honoré itse liitti siihen v. 1830:n jälkeen de-partikkelin. Balsat olivat olleet jonkinlaisia päivätyöläisiä tai pikkuviljelijöitä, mutta vallankumouksen myrskyissä oli Honorén isä osannut kohota johonkin tärkeään asemaan armeijan sanitääri- ja vartiovirastoissa. Äiti oli kaunotar, pesijätär, sitä paitsi lahjakas ja miestään paljon nuorempi. Honorélla oli kaksi siskoa, joista vanhempi, Laure, oli hänen hyvä uskottunsa ja myöhemmin hänen elämäkertansa kirjoittaja, sekä yksi veli, Henri, josta tiedetään vähän ja sekin vähemmän mairittelevata.

Isä toivoi pojastaan lakimiestä, mutta taipumukset veivät häntä toisaalle. Hänestä tuli kirjailija,

vieläpä laatuaan aivan ensiluokkainen, hänestä tuli hänen oman aikansa Ranskan paras kirjallinen kuvastin.

Balzac aloitti kirjallisen toimintansa salanimellä. Hän julkaisi muutamia romaaneja, mutta niillä ei ollut menestystä. Nyt koetti hän onneaan kustantajana, mutta velkaantui siten ainoastaan pahanpäiväisesti. Tällöin saavutti hän kuitenkin runsaasti kokemusta ja ihmistuntemusta ja sai sammumattoman keinottelemishalun, mikä painoi lähtemättömän jäljen hänen myöhempään elämäänsä ja kirjalliseen toimintaansa. Pysyäkseen taloudellisessa tasapainossa hän kirjoitteli vuorokaudet umpeen, usein kuusikintoista tuntia yhteen menoon. Ja hänen kirjallisesta työpajastaan läksikin sitten teos toisensa jälkeen, kaikkiaan parisataa, mitkä hän järjesti yhdeksi suureksi kokoelmaksi, "inhimilliseksi komediaksi" (La comédie humaine). Sitäpaitsi julkaisi hän "Sata hullunkurista kertomusta" (Les cent contes drolatiques), vieläpä joukon näytelmiäkin.

Balzac ei ottanut suuresti osaa seuraelämään, hän eli vain työssään ja omassa mielikuvamaailmassaan. Ja hän olikin oikea mielikuvituksen jättiläinen. Hänen terävä silmänsä tunki inhimillisen elämän kaikille aloille, sen salaisimpiinkin sopukoihin, näki kaikki sen pyyteet, sen kiehuminen ja kuohuminen. Ja tämän kaiken hän esitti räikeässä alastomuudessaan. Hän viihtyi kernaammin ihmisluonteen kehnomprien puolien, kuten rahanhimon, ahneuden ja eläimellisten vaistojen kuvaamisessa ja vaikutti siten kokonaan uuden, n.s. naturalistisen taidekoulun syntymiseen, niin romanttisen runsas ja rikas kuin hän itse olikin ollut mielikuvitukseltaan ja esittämistavaltaan.

Eversti Chabert, joka nyt tarjotaan suomalaiselle yleisölle, edustaa hyvin, suppeudestaan huolimatta, Balzacin suunnatonta tuotantoa. Siinä saadaan tutustua tekijän tyyliin, sen moniin ansioihin, mutta myöskin sen vikoihin, hänen haluunsa esittää ihmisiä, joilla on jokin kiihko, tai joku päänäpistö, mikä ratkaisevasti vaikuttaa heidän kohtaloonsa. Saammepa siinä tutustua jossain määrin hänen päätöksensäkin.

I.

— *Kas niin*, siinäpä on taas tuo meidän vanha kuskinkauhtanamme!

Näin huudahti eräs asianajajan apulainen, sitä lajia, jota lakiasiantomistoissa nimitetään *katuojan harppojiksi*. Hän nakersi parastaikaa hyvällä ruokahalulla leivänpalasta, mistä otti murusen, hieraisi sen pieneksi palloksi ja singahutti iloisesti ulos ilma-aukosta ikkunassa, jota vastaan hän nojasi. Hyvin tähdättynä pallonen ponnahti melkein ikkunaristikon tasalle, kosketettuaan ensin erään tuntemattoman hattuun, joka astui pihamaan poikki, Vivienne kadulla, missä herra Derville, asianajaja, asui.

— Kas niin, Simonnin, älä tee kujeita ihmisille, taikka ajan sinut ovesta ulos. Hitto vieköön, olipa asiallinen kuinka köyhä hyvänsä, ihminen hän on aina sentään, — sanoi pääkirjuri, keskeyttäen kustannusarvion yhteenlaskemisen.

Katuojan-harppoja on tavallisesti, kuten Simonninikin, kolmen-neljäntoista vuotias poika. Kaikissa asianajajatoimistoissa hän on pääkirjurin erikoisen ylivallan alaisena ja saa nähdä vaivaa tämän asioista ja rakkauskirjeistä, kuljetellessaan asiapapereita virastojen vahtimestareille ja anomuksia raastupaan. Tavoiltaan hän kuuluu Pariisin katupoikiin, tarkoitukseltaan lainsaivartelijain ammattikuntaan. Tällainen poika on melkein aina säälimätön, ohjaton, hillitön, laulunpätkien sepittäjä, koiranhammas, ahnas ja laiska. Siitä huolimatta melkein kaikilla näillä apulaisilla on vanha äiti, joka asuu jossakin ullakkokerroksessa ja jonka kanssa he saavat jakaa ne kolmekymmentä tai neljäkymmentä frangia, mitkä he ansaitsevat kuukaudessa.

— Jos hän on ihminen, niin miksi sanotte häntä vanhaksi kuskinkauhtanaksi? — sanoi Simonnin sellaisen koulupojan äänellä, joka saa opettajansa kiinni virheestä.

Ja hän alkoi uudelleen syödä leipäänsä ja juustoaan, nojaten olkapäällään ikkunanpieltä vasten, sillä hän lepää seisaallaan, kuten ajurin hevonen, toinen jalka nostettuna toisen päälle, nojalleen kengän kärkeä vasten.

— Minkähän kepposen voisimme tehdä tuolle ukonkääkkänälle? — sanoi matalalla äänellä kolmas, Godeschal-niminen apulainen, pysähtyen keskelle perustelmaa, kehitellen sitä eräästä anomuksesta, jota neljäs apulainen juuri kirjoitti puhtaaksi ja jota kaksi oppipoikaa paraikaa jäljensi.

Sitten Godeschal jatkoi esitystään: — *Mutta ylevässä ja hyväntahtoisessa viisaudessaan hänen*

Majesteettinsa Ludvig kahdeksastoista (kirjoittakaa kaikki kirjaimilla, te oppinut Desroches siellä, joka kirjoitatte puhtaaksi) *ottaessaan uudestaan hallitusohjat käsiinsä, käsitti* (mitähän se suuri velikulta käsitti?) *sen korkean tehtävän, johon hänet jumalallinen kaitselmus oli kutsunut!...* (huutomerkki ja kuusi pistettä: oikeudessa ollaan siksi suopeita, että se sallitaan meille), *ja hänen ensimmäisenä ajatuksenaan oli, kuten käy ilmi allamainitun asetuksen päiväyksestä, korjata ne vahingot, jotka meidän vallankumouksellisten aikojemme hirveät ja surulliset hävitykset ovat aiheuttaneet, palauttamalla uskollisille ja lukuisille palvelijoilleen* (lukuisa on tässä mairittelua, minkä pitäisi miellyttää tuomioistuinta) *kaikki heidän myymättä jäänyt omaisuutensa, tavattiinpa se sitten yhteismailla, tavattiinpa se sitten kruunun tavallisilla tai erityisillä alueilla, tavattiinpa se sitten vaikka julkisten laitosten eläkemailla, sillä me olemme ja tahdomme olla oikeutetut väittämään, että sellainen on tuon kuuluisan ja niin suoran asetuksen henki, asetuksen, joka on annettu...* — Odottakaa, — sanoi Godeschal kolmelle apulaiselle, — tämä lauselurjus on täyttänyt koko sivun! No niin, — jatkoi hän, kostuttaen kielellään taitetun arkin selkää saadakseen käännetyksi leimapaperinsa paksun sivun. — No niin, jos haluatte tehdä hänelle kepposen, niin hänelle on sanottava, että asianajaja ei voi puhella liiketuttaviensa kanssa muulloin kuin kahden ja kolmen välillä yöllä. Saammepa nähdä, palaako tuo vanha hylkiö! — Ja Godeschal tarttui alottamaansa lauseeseen: — *joka on annettu...* Seuraatteko mukana? — hän kysyi.

— Kyllä! — huusivat nuo kolme kopistia.

Kaikki tapahtui samalla kertaa, anomuksen lukeminen, lörpöttely ja kepposen suunnitteleminen.

— *Joka on annettu...* Kuulkaapas, ukko Boucard, minä päivänä asetus on annettu? Täytyy toimittaa kaikki perusteellisesti, totta maar! Sillä lailla täytetään sivuja.

— *Totta maar!* — toisti eräs kopisteista ennenkuin Boucard, pääkirjuri, oli vastannut.

— Mitä, oletteko kirjoittanut *totta maar?* — huudahti Godeschal luoden yhteen vastatulleista silmäyksen, joka samalla kertaa oli vakava ja ivallinen.

— Kuinkas muuten, — sanoi Desroches, — neljäs apulainen, kumartuen katsomaan naapurinsa jäljennöstä, hän on kirjoittanut: *Täytyy kirjoittaa kaikki perusteellisesti!* ja *totta maar'in* yhdellä a:lla.

Kaikki apulaiset päästivät suuren naurun.

— Kuinka, herra Huré, te pidätte *totta maaria* lakiterminä, ja sanotte olevanne Mortagnesta! — huudahti Simonnin.

— Raaputtakaa se tarkoin pois, — sanoi pääkirjuri. — Jos tuomari, jonka tehtävä on kantaa maksut asiapapereista, näkisi sellaista, niin hän sanoisi *että on tehty pilaa tuhertamisesta!* Ja te aiheuttaisitte ikävyyksiä isännällemme. Kas niin, älkää enää koskaan tehkö sellaisia tyhmyyksiä! Normandialaisen ei sovi kirjoittaa huolimattomasti anomusta. Se merkitsee tuomarin kirjureille samaa kuin *kiväärit olalle!* sotilaille.

— *Joka on annettu...?* — kysyi Godeschal. — Sanokaa minulle toki, koska, herra Boucard?

— Kesäkuussa 1814, — vastasi pääkirjuri keskeyttämättä työtään.

Koputus asioimiston ovelle keskeytti pitkävetaisen anomuksen lauseen. Viisi kähärätukkaista, hyvillä hampailla varustettua apulaista, joiden katse ilmaisi eloisuutta ja valmiutta pilantekoon, kohotti nenänsä ovea kohden huudettuaan ensin lukkarin äänellä: — Sisään! Boucard jäi katselemaan erästä asiapaperikasaa, joita juristien erikoiskielessä tarkoitetaan nimellä *broussilles* (vähäpätöiset asiat), ja jatkoi kustannusarvionsa laatimista, mikä oli paraikaa hänen huolenaan.

Asioimisto oli suuri huone, jota koristi tuo klassillinen uuni, mikä tavataan kaikissa lainsäätäjien luolissa. Lämmitysputket kulkivat viistoon huoneen läpi ja yhtyivät toivottomassa tilassa olevaan tulisijaan, jonka marmorilaatalla nähtiin monenlaisia leivänpaloja ja kolmikulmaisia kappaleita Brie juustoa, tuoreita sian kyljyksiä, laseja, pulloja ja pääkirjurin suklaakuppi. Näiden ruokatarvarain haju sekoittui niin hyvin ylenmäärin lämmitetyn uunin tunkkaan ja siihen tuoksuun, mikä on ominaista virastoille ja vanhoille paperikuluille, että ketusta lähtevää löyhkää ei olisi voinut erottaa. Lattian peitti loka ja lumi, mitä apulaiset olivat tuoneet tullessaan. Lähellä ikkunaa sijaitsi kääntökannella varustettu konttoripäällikön pulpetti, minkä takasyrjää vasten oli asetettu hänen apulaisensa pieni pöytä. Toinen apulainen oli parastaikaa oikeudessa.

Kello saattoi olla noin kahdeksan ja yhdeksän välillä, aamusella.

Asioimiston ainoana koristuksena olivat nuo suuret keltaiset ilmoitukset, joissa tehtiin tietäväksi kiinteistöjen takavarikot, myynnit, täysi- ja alaikäisten väliset tilitykset, lopulliset tai väliaikaiset

päätökset, asioimistojen koko kunnia! Pääkirjurin takana oli iso, monilokeroinen hylly, mikä ulottui maasta kattoon asti ja minkä jokainen osasto oli ahdettu täyteen papereita. Niistä riippui lukematon joukko nimilippuja ja punaisia nauhanpäitä, jotka tekevät oikeudenkäyntipaperit niin erikoisen näköisiksi. Hyllyn alemmat rivit olivat täynnä käytännössä kellastuneita, sinisellä paperilla reunustettuja pahvikansia, joihin oli kirjoitettu suurten liiketuttavain nimet, heidän mehevien asioittensa parastaikaa kypsyessä. Likaiset ikkunalasit päästivät sisään ainoastaan vähän valoa. Muutoin on Pariisissa hyvin vähän asioimistoja, missä ennen kymmentä voidaan helmikuussa kirjottaa ilman lampun apua, sillä ne kaikki ovat huomattavassa määrässä laiminlyötyjä: kaikki ihmiset käyvät niissä, kukaan ei jää sinne, mikään mieskohtainen harrastus ei kiinny sellaiseen, mikä on niin tavallista: ei asianajaja, ei käräjäoikeus eiivätkä apulaisetkaan välitä sellaisen paikan aistikkeudesta, joka toisille on luokkahuone, toisille läpikäytävä ja isännälle työpaja.

Tahraantunut irtaimisto siirtyy asianajajalta toiselle sellaisella turhantarkkuudella, että muutamissa asioimistoissa tavataan vielä "pohjasakka"-koteloita, pergamenttirihman punomiskoneita, laukkuja, jotka polveutuvat *Chletin*, lyhentämättömässä muodossa *Chateletin*, asianajajilta, mikä ennen vanhaan vastasi ensimmäisen asteen oikeusistuuinta.

Niinpä oli tässäkin pimeässä, tomusta tahmeassa toimistossa, niinkuin kaikissa muissakin, jotakin vastenmielistä käräjäoikeusistuimille, jotakin, minkä vuoksi se oli Pariisin kaikkein iljettävimpiä eriskummisuuksia. Jollei olisi homehtuneita sakasteja, missä rukoukset punnitaan ja maksetaan kuin mausteet, jollei olisi vanhain tavarain kaupustelijain myymälöitä, missä liikutellaan ryysyjä, jotka särkevät kaikki elämämme kauniit harhakuvat näyttämällä meille, mihin kaikki meidän juhlamme päättyvät, niin, jollei näitä kahta runouden lokaviemäriä olisi olemassa, niin asianajotoimisto olisi varmasti kaikista markkinakojuista kaikkein hirvittävin. Mutta niinpä on pelihelvettien, oikeusistuinten, arpajaistoimistojen ja porttoloittenkin laita.

Mutta miksi? Kenties siksi, että näissä paikoissa draama, joka esitetään ihmisen sielussa, tekee hänet välineistä ja syrjäiseikoista välinpitämättömäksi. Tämä seikka selittää myöskin suurten ajattelijain ja pyrkimysten miesten koreilemattomuuden.

— Missäs on minun kynäveitseni?

— Minä syön aamiaista!

— Mene ja hirtä itsesi, tässä on musteläntti, tässä anomuksessa!

— Hiljaa, herrat!

Nämä eri huudahdukset pääsivät ilmoille samaan aikaan kun vanha käräjäoikeusistuimija sulki oven sellaisella nöyryydellä, mikä tekee onnettoman ihmisen liikkeen luonnottomiksi. Tuntematon koetti hymyillä, mutta hänen kasvojensa lihakset herpautuivat, kun hän oli turhaan etsinyt joitakin ystävällisyyden merkkejä kuuden apulaisen taipumattoman välinpitämättömiltä kasvoilta. Tottuneena epäilemättä arvostelemaan ihmisiä hän kääntyi hyvin kohteliaasti katuojan-harppojen puoleen, toivoen, että tuo kaikkien asiain toimittaja vastaisi hänelle ystävällisesti.

— Onko isäntä itse tavattavissa, herra?

Pahanilkinen katuojan-harppoja ei vastannut mies-raukalle muulla lailla kuin jatkuvasti näpäyttäen vasemman kätensä sormilla korvaansa, ikäänkuin sanoakseen: — Minä olen kuuro.

— Mitä haluatte, herra? — kysyi Godeschal, joka sitä sanoessaan nielaisi suuntäydeltä leipää, mikä hyvinkin olisi painanut neljännesnaulan, heilutti veistään ja pani koipensa ristiin, kohottaen aina silmiensä kohdalle sen jalan, joka joutui päällimmäiseksi.

— Tulen tänne jo viidennen kerran, — vastasi neuvonkysyjä. — Haluaisin puhutella herra Dervilleä.

— Onko jotakin asiaa?

— Kyllä, mutta minä en voi sitä selittää muille kuin itse herra...

— Isäntä nukkuu; jos haluatte kysyä hänen neuvoaan joissakin vaikeissa asioissa, niin hän ei tee vakavaa työtä muulloin kuin keskellä yötä. Mutta jos tahtoisitte sanoa meille asianne, niin voisimme, yhtä hyvin kuin hänkin, teille...

Tuntematon pysyi järkähtämättömänä. Hän alkoi katsella vaatimattomasti ympärilleen, kuten koira, joka pujahdettuaan vieraaseen keittiöön pelkää siellä saavansa iskuja. Ammattinsa vuoksi apulaiset eivät koskaan pelkää varkaita, he eivät siis ollenkaan epäilleet kuskinkauhtanaan puettua miestä, vaan antoivat hänen tarkastaa huonetta, mistä hän haki turhaan tuolia voidakseen istuutua, sillä hän oli

ilmeisesti väsyksissä. Järjestelmällisesti asianajat asettavat hyvin vähän tuoleja asioimistoihinsa. Tavallinen liiketuttava, joka väsy odottamaan seisaallaan, poistuu mutisten, mutta hän ei hävitä aikaa, josta häntä, erään vanhan asianajajan sanojen mukaan, ei voida veloittaa.

— Hyvä herra, — vastasi hän, — minulla on jo ollut kunnia ilmoittaa teille, että minä en voi selittää asiaani muille kuin herra Dervilleille. Minä odotan siksi, kunnes hän nousee ylös.

Boucard oli lopettanut yhteenlaskunsa. Hän tunsi suklaansa hajun, jätti rottinkisohvansa, meni uunin luo, mittasi vanhuksen kiireestä kantapäähän, tarkasti kuskinkauhtanaa ja virnisti sanoin selittämättömästi. Hän ajatteli luultavasti, että puristelipa tuollaista asiakasta millä tavalla tahansa, häneltä ei ainakaan voisi kiskaista penninpyöryläistäkään. Näin ollen hän puuttui puheeseen muutamin sanoin, vapauttaakseen toimiston huonosta vieraasta.

— Hyvä herra, he ovat puhuneet totta. Herra Derville ei tee työtä muulloin kuin yöllä. Jos teidän asianne on tärkeä, niin neuvon teitä tulemaan takaisin yhden aikaan yöllä.

Neuvonkysyjä katsahti pääkirjuriin ällistyneen näköisenä ja pysyi hetken liikkumatta. Tottuneina kaikenlaisiin kasvoniilmeiden muutoksiin ja erikoisiin, epäröinnin tai mietiskelyn aiheuttamiin mielijohteisiin, mikä on ominaista oikeudenkäynninhenkilökunnalle, — apulaiset jatkoivat syöntiään, synnyttäen sellaisen äänen leukaluullaan, kuin hevoset appeensa ääressä, eivätkä enää välittäneet koko vanhuksesta.

— Palaan tänä iltana, hyvä herra, — sanoi vihdoinkin vanhus, joka onnettomille ihmisille ominaisella itsepintaisuudella tahtoi säilyttää hyvänsävyisyytensä.

Kurjuudelle on sallittu ainoastaan sellainen ivanteko, että se pakoittaa oikeuden ja hyväntahtoisuuden aiheettomiin kieltäymyksiin. Kun kurjat ovat saaneet yhteiskunnan todistetuksi valheelliseksi, niin he heittäytyvät sitä kiihkeämmin Jumalan huomaan.

— No eikös sillä olekin aivan mainio päänuppi? — sanoi Simonnin, odottamatta edes sen vertaa, että vanhus olisi ennättänyt sulkea oven.

— Hän on aivan haudasta nousseen näköinen, — vastasi apulainen.

— Joku eversti, joka vaatii maksamatta jäänyttä eläkettä, — sanoi pääkirjuri.

— Eipäs, hän on entinen ovenvartija, — sanoi Godeschal.

— Minä lyön vetoa, että hän on aatelismies, — huudahti Boucard.

— Minä lyön vetoa, että hän on ollut ovenvartijana, — vastasi Godeschal. — Ainoastaan ovenvartijat on luonto varustanut kuluneilla kuskinkauhtanoilla, jotka ovat niin rasvaisia ja liepeistään repeytyneitä kuin tämän ukon takki. Ettekö ole nähneet hänen linttaan menneitä kenkiään, jotka vuotavat, tai hänen kaulaliinaansa, jota hän pitää paitana? Hän on maannut siltojen alla.

— Hän saattaa olla jalosyntyinen ja silti ollut ovenvartijana, — huudahti Desroches. — Sellaista on ennenkin nähty.

— Ei, — vastasi Boucard keskellä äänestä naurua.

— Minä väitän, että hän on ollut oluenpanijana 1789 ja everstinä tasavallan aikoihin.

— Ah, minä lyön vetoa teatteripiletit teille kaikille siitä, että hän ei ole ollut sotilaana, — sanoi Godeschal.

— Olkoon menneeksi, — vastasi Boucard.

— Herra, herra, — huudahti pieni apulainen, avaten ikkunan.

— Mitä sinä teet, Simonnin? — kysyi Boucard.

— Minä kutsun häntä, kysyäkseni, onko hän eversti vai ovenvartija. Hänen pitäisi se tietää, hänen.

Kaikki apulaiset alkoivat nauraa. Mitä vanhukseen tulee, niin hän nousi jo uudestaan portaita.

— Mitäs me nyt aiomme hänelle sanoa? — huudahti Godeschal.

— Sallikaa minun pitää huolta siitä, — vastasi Boucard.

Mies-raukka astui sisään arastelevasti, luoden katseensa maahan, kenties siksi, ettei olisi ilmaissut

nälkänsä katselemalla liian ahnaasti ruokatavaroita.

— Hyvä herra, — sanoi hänelle Boucard, — haluaisitteko olla niin hyväntahtoinen, että ilmoittaisitte meille nimenne, jotta isäntämme tietäisi...

— Chabert.

— Sama everstikö, joka sai surmansa Eylauissa? — kysyi Huré, joka, oltuaan tähän asti vaiti, halusi kaikin mokomin jatkaa toisten alottamaa pilantekoa.

— Juuri hän, herra, — vastasi ukko vanhanaikaisella suorasukaisuudella ja poistui.

— Huh!

— Kas vaan!

— Puff!

— Oh!

— Ah!

— Burn, burn!

— Oh, sitä hullunkurista ukkoa!

— Hih hei! Hih hei!

— Taas nolattuna!

— Herra Desroches, te pääsette maksamatta teatteriin, — sanoi Huré neljännelle apulaiselle pukaten häntä olkapäähän niin ankarasti, että sarvikuonokin olisi siitä kuollut.

Siitäpä vasta alkoi nauru, kuului huutoja ja äännähdyksiä, joiden kuvaaminen veisi kaikki luonnonääniä jäljittelevät sanat.

— Mihin teatteriin aiomme mennä?

— Oopperaan, — huudahti pääkirjuri.

— Ensiksikään, — tarttui Godeschal puheeseen, — teatteria ei ollut määrätty. Minä voin, jos tahdon, viedä teidät rouva Saquin luokse.

— Rouva Saqui ei ole mikään teatteri, — sanoi Desroches.

— Mikäs teatteri sitten on? — kysyi Godeschal. — Sopikaamme ensin siitä. Mitäs minä olen luvannut teille, herrat, näytännön? Mitäs on sitten näytäntö? Jotakin, mitä katsellaan...

— Mutta sitä periaatetta noudattaen te kuittaisitte asianne viemällä meidät katsomaan kuinka vesi virtaa Pont Neufin alitse? — huudahti Simonnin keskeyttäen hänet.

— Mitä katsellaan maksua vastaan? — sanoi Godeschal jatkaen.

— Mutta maksua vastaan katsellaan monia asioita, joista ei kuitenkaan synny mitään näytelmää. Määritelmä ei ole tarkka, — sanoi Desroches.

— Mutta kuunnelkaahan minua ensin!

— Te puhutte järjettömiä, hyvä veli, — sanoi Boucard.

— Onkos Curtius näytelmä? — sanoi Godeschal.

— Ei, — vastasi pääkirjuri, — se on vahakuvakokoelma.

— Minä lyön vetoa sata frangia viittä penniä vastaan, — jatkoi Godeschal, — että Curtiuksen kokoelma on koottu sellaisista asioista, jotka oikeuttavat sille näytännön nimen. Se tekee mahdolliseksi katselemisen eri hinnoilla, aina niiden paikkojen mukaan, mihin tahdotaan sijoittua...

— Ja niin edespäin ja niin edespäin, — sanoi Simonnin.

— Varo, etten minä anna sinulle korvapuustia! — sanoi Godeschal.

Apulaiset kohauttivat olkapäitään.

— Muutoin ei ole näytetty toteen, että tämä vanha apina ei olisi tehnyt meistä pilaa, — sanoi hän, keskeyttäen todistelunsa toisten apulaisten naurun vaientamana. — Kunniani kautta, eversti Chabert on hyvinkin kuollut, hänen vaimonsa on mennyt uusiin naimisiin kreivi Ferraudin, valtioneuvoksen kanssa. Rouva Ferraud kuuluu meidän asiakkaihimme, liiketuttaviimme!

— Asia on lykätty huomiseen, — sanoi Boucard. — Työhön, herrat! Hiis vieköön, me emme saa aikaan mitään valmista! Lopettakaa anomuksenne, se on jätettävä sisälle ennen neljännen osaston istuntoa, päätös annetaan tänään. Kas niin, nousee satulaan.

— Jos hän olisi ollut eversti Chabert, niin eiköhän hän olisi suunnannut kenkensä kärkeä tuon ilveilijä Simonninin takapuoleen, kun tämä tekeytyi kuuroksi, — sanoi Huré, pitäen tätä huomautustaan Godeschalin muistutusta sitovampana.

— Koska kerta mitään ei ole vielä lopullisesti ratkaistu, — jatkoi Boucard, — niin suostukaamme menemään toisen parven aitioon, Théâtre Françaisissa, katsomaan Talmaa Aarossa. Simonnin menee permannelle.

Tämän jälkeen pääkirjuri istuutui pöytänsä ääreen ja kaikki noudattivat hänen esimerkkiään.

— *Joka on annettu kesäkuussa tuhatkahdeksansataa neljätoista* (kaikki kirjaimilla), — saneli Godeschal. — Seuraatteko mukana?

— Kyllä, — vastasi kaksi kopistia ja puhtaaksikirjottaja, joiden kynät alkoivat narista leimapaperilla synnyttäen huoneessa samanlaisen äänen kuin sata turilasta, jotka koulupojat ovat sulkeneet paperista tehtyihin lippaisiin.

— *Ja me toivomme, että herrat oikeusistuimen jäsenet*, — lausui sanelija. — Pysähtykää! Minun täytyy lukea uudestaan lauseeni, en käsitä sitä enää itsekään.

— Neljäkymmentä kuusi... Se esiintyy kai usein!... ja neljäkymmentä yhdeksän kolme kertaa, — sanoi Boucard.

— *Me toivomme*, — lausui Godeschal, luettuaan kaiken uudestaan. — *että herrat oikeuden jäsenet eivät olisi vähemmän jaloja kuin asetuksen ylevä laatija, ja että he kohtelisivat ansion mukaan kunnialegionan ylikanslian kurjia vaatimuksia, tulkitsemalla lakia sen laajan hengen mukaisesti, jonka me olemme tässä tuoneet esille...*

— Herra Godeschal, haluatteko lasin vettä? — sanoi pieni apulainen.

— Sinä kujeilija Simonnin! — sanoi Boucard. — Kuulehan, valjasta kaksikenkäinen hevosesi, ota tämä paketti ja vipellä aina Invalidi-hotelliin asti.

— *Jonka me olemme tässä tuoneet esille*, — jatkoi Godeschal. Liittäkää siihen: *rouva varakreivitär* (kirjoittakaa kaikki lyhentämättä) *de Grandlieun puolesta...*

— Mitä hittoa! — huudahti pääkirjuri, — aiotteko laatia anomuksen varakreivitär de Grandlieun asiassa kunnialegioonaa vastaan, asiassa, josta riippuu asianajotoimiston pystyssä pysyminen tai kukistuminen? Ah, te olette aika hölmö! Olkaa hyvä ja pankaa syrjään kaikki jäljennöksenne ja pöytäkirjanne, ne te voitte säilyttää juttua varten, jonka Navarreinsit ovat nostaneet turvakoteja vastaan. Nyt on myöhäistä, minä kyhään itse pienen anomuksen, missä on kaikki tarpeelliset *siihen nähden, katsoen*, ja menen itse oikeuteen.

Tämä kohtaus esittää meille yhden niitä tuhansia huvituksia, jotka saavat meidät myöhemmin sanomaan, ajattellessamme nuoruuttamme: — Sepäs oli kultaista aikaa!

II.

Kello yksi yöllä otaksuttu eversti Chabert tuli kolkuttamaan herra Dervillen ovelle, joka toimi asianajajana Soinen piirin alioikeudessa. Ovenvartija ilmoitti hänelle, että herra Derville ei ollut vielä saapunut kotiin. Vanhus vetosi sovittuun kohtaukseen ja nousi tuon kuuluisan lakimiehen asuntoon, lakimiehen, jota nuoruudestaan huolimatta pidettiin yhtenä kaikkein terävimmistä päistä koko Pariisissa.

Soitettuaan tuo epäluuloinen neuvonkysyjä ei ollut suinkaan vähässä määrässä hämmästynyt,

nähdessään ensimmäisen apulaisen lajittelemassa sopivaan järjestykseen isäntänsä ruokasalin pöydälle lukuisia asiakirjavihkoja, joitten piti huomenna "tulla esiin". Apulainen, joka oli yhtä hämmästynyt, tervehti everstiä kehottaen häntä istuutumaan, mitä kehotusta neuvonkysyjä myöskin noudatti.

— Vakuutan teille, hyvä herra, että luulin teidän eilen laskeneen leikkiä määrätessänne neuvottelua varten näin myöhäisen hetken, — sanoi vanhus teeskennellen iloisuutta sortuneen miehen tavoin, joka koettaa hymyllä.

— Apulaiset laskivat leikkiä ja puhuivat totta samalla kertaa, — selitti pääkirjuri jatkaen työtään. — Herra Derville on valinnut tämän ajan tutkiakseen asiansa, arvioidakseen edellytykset, määrätäkseen niiden ajotavan ja sommitellakseen puolustukset. Hänen suunnaton älynsä on vapaampi tällä hetkellä, ainoalla, jolloin hän voi saada hiljaisuutta ja rauhaa, mikä on välttämätöntä hyvien ajatusten synnyttämiseksi. Siitä saakka kun hän on ollut asianajajana te olette kolmas esimerkki neuvottelusta näin öiseen aikaan.

— Saavuttuaan kotiin isäntä keskustelelee jokaisesta asiasta, lukee kaikki, kuluttaa kenties neljä, viisi tuntia työssään, sitten soittaa minua ja selittää minulle aikomuksensa. Aamulla, kello kymmenestä kahteen, hän kuuntelee asiakkaitaan, sitten hän käyttää lopun päivää sovittuihin kohtauksiin, illalla hän menee seurapiireihin, säilyttääkseen siellä suhteensa. Ei ole tosiaankaan muuta kuin yö, jolloin hän voi syventyä juttuihinsa, tutkia lakikirjan asevarastoja ja tehdä taistelusuunnitelmansa. Hän ei halua hävitä yhdessäkään jutussa, hän rakastaa ammattiaan. Hän ei ota, ammattiveljiensä tavoin, ajaakseen kaikenlaisia asioita. Siinä on hänen elämänsä, mikä on erikoisen toimeliasta. Ja siten ansaitsee hän myöskin paljon rahaa.

Kuunnellessaan tätä selitystä vanhus pysyi äänettömänä, ja hänen eriskummaiset piirteensä saivat ilmeen, josta puuttui kaikki ymmärrys niin täydellisesti, että apulainen, katsahdettuaan häneen, jätti hänet rauhaan.

Muutamia minuutteja myöhemmin Derville saapui kotiin, juhlapuvussa; hänen pääkirjurinsa avasi oven ja ryhtyi lopettamaan asiapaperivihkojen järjestämistä.

Nuori asianajaja jäi hetkeksi hämmästyksiin havaitessaan hämärässä omituisen asiakkaan, joka odotti häntä. Eversti Chabert pysyi yhtä liikkumattomana kuin Curtiuksen kokoelman vahakuvat, joita katsomaan Godeschal olisi halunnut viedä toverinsa. Tämä liikkumattomuus ei olisi kenties ollut mikään hämmästyksen aihe, jollei se olisi täydentänyt sitä yliluonnollista kuvaa, minkä sai koko hänen olennostaan. Vanha sotilas oli kuiva ja laiha. Hänen otsansa, joka tarkoituksellisesti oli kätkeyty sileäksikammatun tekotukan alle, sai hänet näyttämään jonkun verran salaperäiseltä. Hänen silmänsä näyttivät jonkunlaisen läpinäkyvän kelmun peittämiltä; te olisitte verranneet niitä likaisiin helmiäisiin, jonka siniseen vivahtavat heijastukset väikkyivät kynttilän valossa. Hänen kalpeat, lyijynharmaat kasvonsa, jotka olivat yhtä laihat kuin veitsen lape, jos sellainen rahvaanomainen sanontatapa sallitaan, näyttivät kuolleilta. Hänen kaulaansa kiristi huono, musta silkkinen kravatti.

Tämän vaaterievun tumman reunan alapuolella Chabertin ruumis oli niin täydellisesti pimeyden peitossa, että hyvällä mielikuvituksella varustettu ihminen olisi voinut pitää tuota vanhaa päätä jonakin sattuman synnyttämänä varjokuvana tai Rembrandtin tekemänä kehyksettömänä muotokuvana. Vanhuksen otsaa peittävän hatun reunat loivat mustan juovan kasvojen yläosaan. Tämä eriskummainen vaikutus, vaikkakin luonnollinen, sai näkyviin, vastakohtaisuuden vuoksi, näiden ruumismaisten kasvojen kalmankalpeat rypyt, kylmät koukerot ja värittömän tunnun ja liikunnon puute ruumiissa, kaiken lämmön puute katseessa sopi yhteen tietyn, surullisen mielipuolenilmeen kanssa, kun siihen liittyi sellaisia alentavia tuntomerkkejä, jotka ovat kuvaavia tylsämielisyydelle. Kaikki tämä teki nämä kasvot niin sanomattoman surkeiksi, että mitkään inhimilliset sanat eivät pysty sitä ilmaisemaan.

Mutta havaintojen tekijä, ja erittäinkin lakimies, olisi saattanut huomata tässä kovan onnen kolhimassa miehessä syvän surunkin merkkejä, jälkiä huolista, jotka olivat kuluttaneet hänen kasvonsa samalla lailla kuin pilvistä hienolle marmoriveistokselle putoilevat vesipisarot lopulta kalvavat pois sen piirteet. Lääkäri, kirjailija, tuomari olisi aavistanut kokonaisen draaman katsellessaan tätä äärimmäisen kauhun kuvaa. Sen vähin ansio oli siinä, että se muistutti niitä mielikuvituksen tuotteita, joita maalarit huvikseen piirtelevät valopainokiviensä kulmiin jutellessaan ystäviensä kanssa.

Nähdessään asianajajan tuntematon säpsähti kouristuksenomaisesti kuten runoilijat silloin kun odottamaton ääni häiritsee heidän hedelmällistä haaveiluansa keskellä yötä ja hiljaisuutta. Vanhus otti nopeasti hatun päästään ja nousi kumartaakseen nuorelle miehelle. Kun nahka, joka verhosi hänen hattunsa sisäpuolta, oli epäilemättä hyvin rasvainen, niin hänen tekotukkansa jäi siihen kiinni vanhuksen sitä huomaamatta. Tällöin jäi nähtäväksi hänen paljas pääkallonsa, jota rumensi hirveä arpi, mikä alkoi takaraivosta ja päättyi oikean silmän päälle, kohoten kaikkialla suurena, silmiinpistäväenä saumana. Tämän likaisen tekotukan äkkinäinen poistaminen, jota mies-rukka piti haavansa peittämiseksi, ei herättänyt noissa nuorissa lakimiehissä mitään naurun halua, siksi hirveännäköinen

tuo halaistu kallo oli. Ensimmäinen ajatus, jonka tämän haavan näkeminen synnytti, oli se, että äly oli sen kautta paennut pois.

— Jos hän ei ole eversti Chabert, niin on hän ainakin urhea sotakarhu! — tuumi Boucard.

— Hyvä herra, — sanoi hänelle Derville, — ketä minulla on kunnia puhutella?

— Eversti Chabertiä.

— Ketä Chabertiä?

— Häntä, joka sai surmansa Eylaussa, vastasi vanhus.

Kuullessaan tämän omituisen lauseen apulainen ja asianajaja vaihtoivat keskenään silmäyksen, joka merkitsi: — Hän on hullu!

— Arvoisa herra, — tarttui eversti uudestaan puheeseen, — minä en haluaisi ilmaista olosuhteitteni salaisuutta muille kuin teille.

Eräs mainitsemisen arvoinen seikka on asianajajain luonteenomainen pelkäämättömyys. Johtuneeko se sitten tottumuksesta ottaa vastaan suuri joukko ihmisiä, tai siitä, että he syvästi tuntevat lain heille tuottaman turvan, taikka luottamuksesta omaan tehtäväänsä, he menevät kaikkialle pelkäämättä mitään, niinkuin papit ja lääkärit. Derville antoi merkin Boucardille, joka poistui.

— Hyvä herra, — tarttui asianajaja puheeseen, — päivisin en ole niin tarkka ajastani, mutta yöllä ovat minuutit minulle kalliita. Näin ollen olkaa puheessanne lyhyt ja täsmällinen. Käykää asiaan liioitta poikkeamisitta. Kysyn itse teiltä niitä selvityksiä, jotka minusta näyttäivät välttämättömiltä. Puhukaa.

Pyydettyään outoa asiakastaan istuutumaan nuori mies istuutui itse pöydän eteen, mutta, samalla kun kiinnitti kaiken huomionsa eversti-vainajan puheeseen, hän selaili asiakirjavihkojaan.

— Arvoisa herra, — sanoi vainaja, — kenties te tiedätte, että minä komensin ratsuväkirykmenttiä Eylauun luona. Minusta oli suurta apua sen kuuluisan hyökkäyksen menestykselle, jonka Murat teki, ja joka ratkaisevasti vaikutti voiton saavuttamiseen. Minun onnettomuudekseni kuolemani on historiallinen tosiasia, kuten on mainittuna *Voitoissa ja Valloituksissa*, missä se on kerrottuna yksityiskohdittain.

— Me tunkeuduimme kolmen venäläisen puolustuslinjan läpi, ja kun ne sulkeutuivat uudestaan, meidän täytyi murtautua uudelleen läpi, mutta päinvastaisessa järjestyksessä. Sillä hetkellä, kun me lähestyimme keisaria, hajotettuamme venäläiset, minä kohtasin vihollisen ratsuparven. Minä ryntäsin noita itsepintaisia ihmisiä vastaan. Kaksi venäläistä upseeria, oikeita jättiläisiä, kävi yhdessä minun kimppuuni. Toinen heistä iski minua päähän miekalla, ja se halkaisi kaikki, vieläpä mustan silkkimyssynkin, joka oli ihoa vasten päässäni, ja teki syvän haavan kallooni.

— Putosin hevosen selästä. Murat riensi avukseni, ratsasti minun ruumiini ylitse, hän ja koko hänen väkensä, viisitoista sataa miestä, jollei enemmänkin. Kuolemani ilmoitettiin keisarille, joka, järkevyyssyistä (hän piti minusta, tuo keisari) halusi tietää, eikö olisi ollut mitään keinoa pelastaa sitä miestä, jota hän sai kiittää tästä voimakkaasta hyökkäyksestä. Hän lähetti kaksi kirurgia etsimään ja tuomaan minut kentäsairaalaan sanoen heille, kenties liian huolettomasti, sillä hänellä oli kiire: "Menkää katsomaan, onko minun Chabert-raukkani vielä elossa." Nuo haavurin kirottut, jotka tapasivat minut ruhjottuna kahden rykmentin hevosten jaloissa, jättivät epäilemättä koettamatta valtimoani ja sanoivat, että olin kuollut. Virallinen todistus kuolemastani laadittiin luultavasti niiden ohjeiden mukaan, jotka sotalaissa on säädetty.

Kuullessaan asiakkaansa ilmaisevan ajatuksensa täysin selväjärkisesti ja esittävän tapahtumat perin todennäköisiksi, joskin kummallisiksi, nuori asianajaja lakkasi selailemasta asiakirjavihkojaan, asetti vasemman kyynärpäähän pöydälle, vei käden otsalleen ja katsoi kiinteästi everstiin.

— Tiedättekö, — sanoi hän Chabertille keskeyttäen hänet, — että minä olen kreivitär Ferraudin, eversti Chabertin lesken asianajaja?

— Minun vaimoni! Tiedän sen kyllä, hyvä herra. Niinpä sadan hyödyttömän käynnin jälkeen lakimiesten puheilla, jotka kaikki ovat luulleet minua hulluksi, olen päättänyt tulla teitä tapaamaan. Puhun myöhemmin teille onnettomuuksistani. Sallikaa minun ensin esittää teille tosiasiat, selittää teille pikemmin, miten tässä on täytynyt käydä, kuin miten asiat ovat tapahtuneet. Eräät asianhaarat, joita ei voi tietää kukaan muu kuin taivaallinen isämme, pakoittavat minut esittämään monet niistä olettamuksina. Siis, arvoisa herra, saamani haavat ovat luultavasti aiheuttaneet minussa jäykkäkouristuksen, tai saattaneet minut tilaan, joka muistuttaa, luullakseni, kangistustautia. Mitenkä muutoin voitaisiin käsittää, että minut oli, sotatapojen mukaisesti, riisuttu ja heitetty sotilaskuoppaan

niiden toimesta, joiden tehtävänä oli haudata kuolleet!

— Sallikaa minun tässä esittää, — jatkoi eversti, — eräs pikku seikka, jota minä en ole voinut saada selville ennen kuin tapahtuman jälkeen, jota hyvinkin on voitu nimittää minun kuolemakseni. Olen kohdannut, vuonna 1814, Stuttgartissa, rykmentin entisen kersantin. Tämä kelpo mies, ainoa, joka on tahtonut tuntea minut ja josta puhun teille aivan heti, selitti säilymiseni sanomalla minulle, että hevoseni oli saanut luodin sisuksiinsa samalla hetkellä, jolloin minäkin olin haavoittunut. Hevonen ja ratsumies olivat siis kaatuneet yhteen riviin. Kaatuessani, tapahtui se sitten joko oikealle tai vasemmalle puolelle, olin epäilemättä joutunut hevosen alle, jonka ruumis suojeli minua hevosten survomiselta ja luodeilta.

— Kun tulin tajuihini, niin olin sellaisessa tilassa ja sellaisessa ilmapiirissä, josta en voisi antaa teille täyttä kuvaa, vaikka selittäisin sitä teille huomiseen asti. Se vähäinen ilma, jota saatoin hengittää, oli saastaista. Halusin liikuttaa itseäni, mutta minulla ei ollut tilaa. Avatessani silmäni en nähnyt mitään. Kaikkein uhkaavinta oli ilman puute, mikä selvimmin valaisi minulle tilanteeni. Käsitin, että sinne, missä olin, ei virrannut yhtään raitista ilmaa, ja että kuolisin. Tämä ajatus haihdutti kokonaan sen sanoin selittämättömän kivun, jonka johdosta minä olin herännyt. Korvani soivat ankarasti. Kuulin tai luulin kuulevani, mitään en voi väittää varmasti, voihkimista, mikä läksi siitä ruumismaailmasta, jonka keskellä makasin. Muutamina öinä luulen vielä kuulevani tukahdutettuja huokauksia, vaikkakaan en muista hyvin sitä aikaa, vaikkakin muistelmani ovat hyvin sekavia, huolimatta niistä kärsimyksen tunteista, jotka olivat paljon syvempiä kuin ne, joita kohtalo pani minut kokemaan ja jotka ovat hämmentäneet ajatukseni.

— Mutta, — jatkoi edelleen eversti, — jotakin vielä hirveämpää kuin huudot oli olemassa, hiljaisuus, jollaista en ollut koskaan ennen tavannut, oikea haudan hiljaisuus. Viimein, kohotettuani käteni ja tunnusteltuani kuolleita, keksin tyhjän paikan pääni ja sen yläpuolella olevan ihmisruumiin välillä. Saatoin siis mitata minulle sattumalta jääneen tilan, minkä aihe oli minulle tuntematon. Näytti siltä, että, huolimattomuuden vuoksi tai kiireen tähden, millä meidät oli heitetty sikin sokin, kaksi ruumista oli joutunut ristikkäin minun yläpuolellani, sellaiseen kulmaan, mihin kaksi korttia jää, kun lapsi rakentaa korttilinnan perustaa. Hapuillen ympärilleni nopeasti, sillä syytä ei ollut vitkastella, tapasin onnekseni irtonaisen käsivarren, oikean Herkuleen käsivarren, hyvän luun, jonka avulla minä pelastuin. Ilman tätä odottamatonta apua olisin joutunut hukkaan. Mutta nyt aloin vaivalla — voitte hyvin käsittää sen — raivata itselleni tietä ruumiiden läpi, jotka eroittivat minut meidän päällemme epäilemättä heitetystä maakerroksesta. Sanon meidän, aivankuin siellä olisi ollut muitakin eläviä! Minä tein lujasti työtä, sillä, arvoisa herra, tässä minä nyt olen! Mutta vielä tänäänkään en tiedä, miten sain puhkaistuksi sen lihapeitteen, joka asetti esteen elämän ja minun välilleni. Te voinette sanoa, että minulla oli kolme kättä! Tuo vääntökanki, jota minä käytin taitavasti, hankki minulle aina hieman ilmaa ruumiiden välitse, jotka raivasin tieltäni, ja hengitin säästäväisesti. Viimein näin päivänvalon, mutta lumen läpi, herra Derville!

— Sillä hetkellä, — jatkoi taas eversti, — huomasin, että pääni oli puhkaistu. Onneksi toki vereni, tovereitteni veri tai kenties myöskin hevoseni ruhjoutunut nahka oli hyytyessään peittänyt haavan jonkinlaisella luonnon laastarilla. Tästä haavani peitteestä huolimatta menin tainnoksiin, kun kalloni taas joutui kosketuksiin lumen kanssa. Kuitenkin, kun se vähäinen lämpö, mikä minussa vielä oli jäljellä, oli sulattanut lumen ympärilläni, havaitsin olevani, tultuani tajuihini, keskellä pientä aukkoa, josta huusin niin kauan kuin jaksoin. Mutta silloin aurinko nousi ja minulla oli siis hyvin vähän mahdollisuutta saada ääneni kuulluksi. Mahtoiko jo olla ihmisiä kedolla? Ponnahtin ylös, käyttämällä pontimena jalkojani, joiden tukipisteinä oli noiden ruumiitten vahvoja rintakehiä. Voitte ymmärtää, että sellaisella hetkellä ei voinut tulla kysymyksenkään sanoa heille: Kunniaa onnettomalle rohkeudelle! Lyhyesti sanoen, saatuani kauan murheekseni nähdä, jos tämä sana ollenkaan pystyy ilmaisemaan raivoani, niin juuri, kauan, miten kirodot saksalaiset pötkivät tiehensä kuullessaan äänen tulevan sieltä, missä he eivät äkänneet ketään ihmistä, minut kaivoi vihdoin viimein maasta eräs vaimo, joka oli kyllin rohkea tai kylliksi utelias lähestyäkseen päätäni, kun se näytti sienen tavoin pistäytyvän maasta. Tuo nainen meni hakemaan miehensä, ja yhdessä he sitten kuljettivat minut kurjaan hökkeliinsä.

— Näyttää siltä, että minut valtasi uudestaan kangistustauti, jos sallitte minun tällä sanalla kuvata tilaa, josta minulla ei ole mitään käsitystä, mutta jonka oletan olleen, isäntäväkeni selittelyn perusteella, tuon taudin seurauksena. Kuusi viikkoa hoipuvin elämän ja kuoleman välillä, puhumatta mitään tai ajattelematta mitään puhuessani. Viimein isäntäväkeni toimitti minut Heilsbergin sairashuoneeseen. Te käsitätte, että minä olin noussut ylös haudasta yhtä alastomana kuin äitini kohdusta, sillä lailla, että kun kuusi kuukautta myöhemmin muistin olevani eversti Chabert ja saatuani järkeni takaisin tahdoin saada hoitajani osoittamaan minulle suurempaa kunniaa kuin jollekin köyhälle vaivaiselle, kaikki minun huonetoiverini alkoivat nauraa. Mutta onnekseni lääkäri oli luvannut vastata parantumisestani, itserakkaudesta, vaikkei luonnollisesti osoittanut mitään mielenkiintoa sairasta kohtaan. Kun puhuin hänelle johdonmukaisesti elostani ja olostani, niin tuo kunnan mies, Sparchmann nimeltään, antoi vahvistaa todeksi, maansa oikeudellisten muotojen mukaisesti, sen ihmeellisen tavan,

millä minä olin noussut haudasta, sen päivän ja hetken, jolloin hyväntekijättäreni ja hänen miehensä olivat löytäneet minut, ja haavani tarkan aseman, liittäen näihin erilaisiin pöytäkirjoihin kuvauksen ulkonäöstäni.

— Niin, herra Derville, — jatkoi eversti, — minulla ei ole näitä tärkeitä papereita eikä liioin sitä lausuntoa, jonka annoin eräälle Heilsbergin notaarille, todistaakseni olevani se mikä olen. Siitä päivästä lähtien, kun sotatapahtumat karkottivat minut sanotusta kaupungista, olen yhtä mittaa harhaillut maankiertäjän tavoin, kerjäten leipäni ja saaden osakseni hullun kohtelun, jos olen kertonut seikkailuni, löytämättä, saamatta tai ansaitsematta viittä penniä voidakseni hankkia asiakirjat, jotka voisivat todistaa sanani ja saattaa minut jälleen omaan seurapiiriini. Usein kipuni ovat pidättäneet minua kokonaisia puolivuotia jossakin pienessä kaupungissa, missä ranskalaisesta sairaasta on pidetty huolta kaikella lailla, mutta missä hänelle on naurettu vasten naamaa, niin pian kuin hän on sanonut olevansa eversti Chabert. Pitkän aikaa nämä epäilykset ja naurut saattoivat minut raivoon, mikä tuotti minulle vahinkoa, vieläpä aiheutti senkin, että minut suljettiin houruinhuoneeseen Stuttgartissa. Voittehan päätellä minun tarinastani, että riittäviä syitä olikin olemassa panna ihminen telkien taakse!

— Kahden vankeusvuoden jälkeen, jotka minun täytyi kestää, ja jona aikana olin kuullut vartijani tuhansia kertoja sanovan: "Kas tuossa on mies-rukka, joka luulee olevansa eversti Chabert!" ihmisille, jotka vastasivat: "Voi mies-parkaa!" tulin vakuutetuksi omituisen seikkailuni mahdottomuudesta, muutuin surulliseksi, alistuin kohtalooni, rauhoituin ja lupasin olla sanomatta itseäni eversti Chabertiksi, voidakseni siten päästä pois vankilasta ja nähdäkseni jälleen Ranskan. Oh, minulla oli sellainen kiihko nähdä jälleen Pariisi, että en voinut...

Lopettamatta lausetaan eversti Chabert vaipui syviin mietteisiin, joita kohtaan Derville tunsu kunnioitusta.

— Eräänä kauniina päivänä, — jatkoi taas asiakas, — eräänä kevätpäivänä minut päästettiin vapaalle jalalle ja minulle annettiin kymmenen thaleria muka siksi, että puhuin järkevästi kaikista asioista ja että en enää sanonut itseäni eversti Chabertiksi. Vakuutan, että siihen aikaan, ja ajoittain vielä tänäänkin, nimeni tuntui minusta vastenmieliseltä. En haluaisi olla oma itseni. Oikeuksieni tunto tappaa minut. Jos sairauteni olisi riistänyt minulta muiston aikaisemmasta olemassaolostani, niin olisin ollut onnellinen! Olisin ryhtynyt sotapalvelukseen minkä nimisenä tahansa. Ja kuka tietää, vaikka minusta olisi tullut Itävallan tai Venäjän sotamarski!

— Hyvä herra, — sanoi asianajaja, — te hämmennätte kaikki ajatukseni. Luulen näkeväni unta kuunnellessani teitä. Pyydän teitä pysähtymään hetkiseksi.

— Te olette, — sanoi eversti ilmeeltään surullisena, te olette ainoa ihminen, joka on kuunnellut minua kärsivällisesti. Kukaan lakimies ei ole halunnut lainata minulle kymmentä napoleonia, jotta olisin voinut tuottaa Saksasta tarvittavat asiapaperit, pannakseni juttuni alulle...

— Minkä jutun? — sanoi asianajaja, joka unhoitti asiakkaansa surullisen tilanteen kuunnellessaan kertomusta hänen menneistä kärsimyksistään.

— Mutta, hyvä herra, eikö sitten kreivitär Ferraud ole vaimoni? Hän nostaa vuosittain kolmekymmentätuhatta livreä korkoja, mitkä kuuluvat minulle, eikä tahdo antaa minulle penniäkään. Kun puhun näistä asioista asianajajille, järkeville miehille, kun minä, joka olen kerjäläinen, esitän nostettavaksi jutun kreiviä ja kreivitärtä vastaan, kun minä, joka olen kuollut, nousen kuolin-, viikimä- ja kastetodistuksia vastaan, niin he osoittavat minut ovelle, heidän luonteestaan riippuen joko kylmällä kohteliaisuudella, jonka avulla te osaatte vapautua jostakin köyhästä raukasta, tai sitten karkeasti, kuten henkilöt, jotka luulevat kohdanneensa käräjäoitsijan tai hullun. Olen ollut haudattuna kuolleitten alle, mutta nyt olen haudattuna elävien alle, asiapaperien alle, asianhaarojen alle, koko yhteiskunnan alle, joka tahtoo lähettää minut takaisin maan poveen!

— Olkaa hyvä ja jatkakaa nyt kertomustanne, hyvä herra, — sanoi asianajaja.

— Olkaa hyvä ja jatkakaa! — huudahti vanhus tarttuen nuoren miehen käteen. — Siinä on ensimmäinen kohtelias lause, minkä olen kuullut senjälkeen...

Eversti itki. Kiitollisuus tukahutti hänen äänensä. Tuo läpätunkeva ja sanomaton kaunopuheisuus, mikä sisältyy katseeseen, liikkeeseen, vieläpä äänettömyyteenkin, sai lopulta Dervillen vakuutetuksi ja liikutti häntä syvästi.

— Kuulkaapas, — hän sanoi asiakkaalleen, — olen tänä iltana voittanut pelissä kolmesataa frangia; tästä summasta voin hyvinkin käyttää puolet yhden ihmisen onnellistamiseksi. Aloitan tiedustelut ja välttämättömät tutkimukset saadakseni ne asiapaperit, joista te puhuitte, ja niiden saapumiseen asti annan teille viisi frangia päivittäin. Jos te olette eversti Chabert, niin te annatte anteeksi lainan pienuuden, siksi, että sen antaja on nuori mies, joka saa itse ponnistella omaisuuden keräämisessä.

III.

Oletettu eversti jäi hetkeksi liikkumattomaksi ja hämmästyneeksi. Hänen äärimäinen kurjuutensa oli hävittänyt hänestä kaiken uskon. Jos hän tavoittelikin kiivaasti sotilaallista arvoaan, omaisuuttaan, omaa itseään, niin hän totteli siinä kenties sitä selittämätöntä tunnetta, joka itää kaikissa ihmisissä, jota saamme kiittää alkemistien tutkimuksista, kunnianhimosta, astronomien ja fysiikan keksinnöistä, kaikesta, mikä ajoi ihmistä avartamaan itseään tekojen ja ajatusten avulla. Hänen ajatuksissaan minä ei ollut muuta kuin toisarvoinen asia, samoin kuin menestyksen turhuus tai voiton tuottama huvi tulevat rakkaammiksi pelurille kuin itse se esine, joka on pelissä.

Nuoren asianajajan sanat tuntuivat siis ihmeeltä tästä miehestä, jota hänen vaimonsa, jota oikeus ja koko yhteiskuntarakenne oli kymmenen vuoden ajan työntänyt luotaan. Löytää erään asianajajan toimistosta ne kymmenen kultarahaa, jotka niin monet ihmiset ja niin monella eri tavalla olivat häneltä niin kauvan kieltäneet! Eversti muistutti sitä naista, joka, kun hänellä oli ollut kuumetta viisitoista vuotta, luuli vaihtaneensa sairautta sinä päivänä, jolloin hän parani. On olemassa iloja, joiden olemassaoloon me olemme lakanneet uskomasta, ne yllättävät meidät, kuten ukon nuoli, ne tuhoavat meidät. Niinpä oli mies-raukan kiitollisuus liian suuri hänen voidakseen ilmaista sitä sanoilla. Pintapuolisista ihmisistä hän olisi näyttänyt kylmältä, mutta Derville näki tässä hämmästyksessä rehellisyyden merkin. Veijari olisi kyllä osannut pitää ääntä.

— Mihinkäs minä taas tulinkaan? — sanoi eversti lapsen tai sotilaan naivisuudella, sillä usein on kunnan sotilaassa lasta ja lapsessa aina sotilasta, semminkin Ranskassa.

— Stuttgartiin. Te pääsitte vapaaksi vankilasta, — vastasi asianajaja.

— Tunnetteko vaimoani? — kysyi eversti.

— Kyllä, — vastasi Derville, nyökäyttäen päätään.

— Millainen hän on?

— Aina vain hurmaava.

Vanhus heilautti kättään ja näytti nielleen jonkin salaisen tuskan vakavalla ja juhlallisella kohtaloonsa-alistumisella, mikä on ominaista henkilöille, jotka taistelukentällä ovat tulen ja veren koettelemia. — Hyvä herra, — hän sanoi eräänlaisella hilpeydellä, sillä hän hengitti taas, tuo everstirukka, hän nousi uudestaan haudastaan, hän oli juuri sulattanut päältään lumipeitteen, mikä oli vaikeammin sulatettavissa kuin se, joka kerran ennen oli jäädyttänyt hänen päätään, ja hän veti sisäänsä ilmaa aivankuin olisi päässyt vapaaksi jostakin luolasta.

— Hyvä herra, — sanoi hän, — jos minä olisin ollut kaunis nuorukainen, niin mitään onnettomuutta ei olisi minulle tapahtunut. Naiset uskovat miehiin, kun nämä höystävät lauseensa rakkaus-sanalla. Silloin he rientävät, he tulevat ja menevät, tehden kaiken voitavansa, he vehkeilevät, he vahvistavat asiat tosiksi, he tekevät vaikka mitä sen hyväksi, joka heitä miellyttää. Kuinka minä olisin voinut herättää jonkun naisen mielenkiinnon? Minun kasvoni olivat kuin sielumessu ja minä olin puettuna *sans-culottin* tapaan, muistutin pikemmin eskimoa kuin ranskalaista, minä, jota ennen, v. 1799, pidettiin hienoista keikareista kaikkein kauneimpana, minua, Chabertia, valtakunnan kreiviä!

— Niin, — jatkoi Chabert, — juuri sinä päivänä, jolloin minut heitettiin kadulle kuin koira, tapasin sen kersantin, josta jo olen teille puhunut. Sotatoverini nimi oli Boutin. Tuo mies parka ja minä näytimme kurjimmalta hevoskoniparilta, mitä koskaan olin nähnyt. Huomasin hänet kävelyllä. Mutta vaikka tunsinkin hänet, niin hänen oli mahdotonta arvata, kuka minä olin. Me menimme yhdessä eräeseen kapakkaan. Kun siellä ilmaisin nimeni, niin Boutinin suu vääntyi niin hirveään nauruun kuin huhmar, joka halkeaa. Hyvä herra, tämä iloisuus tuotti minulle yhden kaikkein syvimmistä suruistani! Se ilmaisi minulle suoraan, mikä muutos oli tapahtunut ulkomuodossani. Minua ei edes tuntenut eräs halvimmista ja kiitollisimmista ystäväistäni!

— Kerran, — jatkoi Chabert edelleen, — pelastin Boutinin hengen, mutta se oli ainoastaan hyvitys, jonka minä olin hänelle velkaa. Minun ei tarvitse sanoa, miten hän oli tehnyt minulle tuon palveluksen. Se tapahtui Ravennassa Italiassa. Talo, missä Boutin esti minut joutumasta surman suuhun, ei ollut

perin kunniallinen. Siihen aikaan en ollut eversti, olin vain yksinkertainen ratsumies, kuten Boutinkin. Onneksi tähän juttuun liittyi yksityisseikkoja, joita ei voinut tietää kukaan muu kuin me kaksi. Ja kun minä palautin ne hänen mieleensä, niin hänen epäluulonsa väheni! Sitten minä kerroin hänelle omituisten kokemuksiini tarinan. Olivatpa sitten minun silmäni, minun ääneni, hän sanoi minulle, omituisella tavalla muuttuneetkin; vaikkapa minulla ei ollutkaan hiuksia, hampaita tai kulmakarvoja, ja vaikkapa minä olin väritön kuin valkotautinen, hän lopultakin tunsu everstinsä kerjäläisessä niiden tuhansien kysymysten jälkeen, joihin minä vastasin voitollisesti. Hän kertoi minulle seikkailunsa, mitkä eivät olleet vähemmän omituisia kuin minunkaan vaiheeni. Hän oli hiljan tullut Kiinan rajoilta, jonka läpi hän oli pyrkinyt paetessaan Siperiasta. Hän kertoi minulle Venäjän-retken surkeasta kohtalosta ja Napoleonin ensimmäisestä vallastaluopumisesta. Tämä uutinen oli yksi niitä, jotka ovat tuottaneet minulle eniten tuskaa.

— Me olimme, — hän jatkoi kertomustaan, — kaksi merkillistä pirstaletta, kierittyämme ympäri maapallon kuin kivensirut, joita tuulet valtamerillä huuhtelevat rannasta rantaan. Kahteen pekkaan me olimme nähneet Egyptin, Syyrian, Espanjan, Venäjän, Hollannin, Saksan, Italian, Dalmatian, Englannin, Kiinan, tattarien maan ja Siperian. Puuttui ainoastaan se, että kumpikaan meistä ei ollut käynyt Intiassa eikä Amerikassa! Lopulta Boutin, joka oli liikkuvampi kuin minä, otti tehtäväkseen mennä niin pian kuin mahdollista Pariisiin, ilmoittamaan vaimolleni, missä tilassa minä olin. Minä kirjoitin rouva Chabertille hyvin seikkaperäisen kirjeen. Se oli neljäs, herra Derville! Jos minulla olisi omaisia, niin kaikkea tätä ei olisi kenties tapahtunut. Mutta, sanoakseni teille asian suoraan, minä olen vaivaistalon lapsia, minä olen soturi, jonka perintöosana oli rohkeus, perheenä koko maailma, isänmaana Ranska, ainoana suojelijana hyvä Jumala. Mutta minä erehdyn! Minullahan on isä, keisari! Ah, jospa hän olisi elossa, tuo kunnan mies! Jospa hän näkisi *Chabertinsa*, kuten hänellä oli tapana sanoa, siinä tilassa, missä minä nyt olen, niin hän raivostuisi. Mutta mitäs tehdä! Aurinkomme on laskenut, ja nyt me olemme kaikki vilussa. Pällepäätteeksi poliittiset tapahtumat saattavat oikeuttaa minun vaimoni vaikenemisen!

— Boutin läksi matkalle, — jatkoi Chabert, — hyvin onnellisena. Hänellä oli kaksi valkeata, hyvin hajotettua karhua, jotka hankkivat hänelle toimeentulon. Minä en voinut seurata häntä, koska kipuni ei sallinut minun vaeltaa pitkiä taipaleita. Minä itkin erotessani hänestä, marssittuani ensin hänen ja hänen karhujensa kanssa niin kauan kuin tilani salli. Karlsruheessa sain päähäni hermovaiivan, mikä piti minua vuoteenomana kuusi viikkoa, eräässä majatalossa! Minä en pääsisi ollenkaan tarinani loppuun, jos kertoisin teille kaikki kerjäläiselämäni vastoinkäymiset. Moraaliset kärsimykset, joiden rinnalla kaikki fyysiset kalpenevat, herättävät kumminkin vähemmän sääliä, koska ne eivät ole ollenkaan näkyviä. Muistan itkeneeni erään strassburgilaisen hienon talon edustalla, talon, missä kerran ennen olin pannut toimeen pidot ja missä minulle ei annettu mitään, ei edes leipäpalasta. Sovittuani Boutinin kanssa siitä tiestä, mitä minun piti kulkea, poikkesin jokaiseen postitoimistoon kysymään, oliko sinne tullut minulle kirjettä ja rahaa. Kuljin aina Pariisiin saakka tapaamatta mitään. Miten paljon murhetta minun pitikään kestää? — Boutin on kuollut, sanoin itselleni. Ja itse asiassa tuo mies-parka oli kaatunutkin Waterloossa. Kuulin hänen kuolemastaan myöhemmin, sattumalta. Epäilemättä hänen käyntinsä vaimoni luona oli jäänyt tuloksettomaksi.

— Vihdoin saavuin Pariisiin, samaan aikaan kuin kasakatkin. Minulle se merkitsi tuskaa tuskan lisäksi. Nähdessäni venäläiset Ranskassa en enää ajatellut sitä, että minulla ei ollut kenkiä jalassa eikä rahaa taskussani. Niin, hyvä herra, vaatteeni olivat riekaleina. Ennen kuin saavuin Pariisiin minun oli täytynyt yöpyä Clayen metsään. Yön viileys aiheutti minulle tuntemattoman taudin, mikä valtasi minut kulkiessani Saint-Martinin esikaupungin läpi. Vaivuin maahan melkein tajuttomana erään rautakauppiaan ovella. Kun heräsin, niin olin eräässä Hôtel-Dieun vuoteessa. Siellä viivyin riittävän onnellisena yhden kuukauden. Minut ajettiin pian pois; minulla ei ollut rahaa, mutta olin terve ja minun jalkani polkivat Pariisin hyvää katukiveä. Millä riemulla ja kiireellä nyt meninkään Mont-Blancin kadulle, missä vaimoni kuului asuvan minun omassa talossani! Mutta voi, Mont-Blancin kadusta oli tullut Chaussée d'Antinin katu! Liioin en nähnyt taloanikaan, se oli myyty ja purettu. Keinottelijat olivat rakentaneet useampia taloja minun puutarhaani. Kun en tiennyt, että vaimoni oli naimisissa herra Ferraudin kanssa, niin en voinut saada hänestä mitään selkoa. Viimein menin erään vanhan asianajajan luokse, joka muinoin oli hoitanut asioitani, Ukko oli kuollut, luovutettuaan asiakkaansa eräälle nuorelle miehelle. Suureksi hämmästyksekseni sain tältä kuulla, miten tilojani hoidettiin, miten raha-asiat olivat järjestetyt, miten vaimoni oli mennyt uusiin naimisiin ja saanut kaksi lasta. Kun sanoin hänelle olevani eversti Chabert, niin hän rähähti niin äänekkääseen nauruun, että jätin hänet tekemättä pienimpiäkään huomautuksia. Stuttgartissa osakseni tullut kohtelu sai minut ajattelemaan Charentonin mielisairaalaan, ja päätin toimia viisaasti. Saatuani tietää vaimoni asunnon, ohjasin tieni sinne, täynnä toivoa. No niin, — sanoi eversti, tehden raivoisan liikkeen, — minua ei otettu vastaan, kun esiinnyin salanimellä, ja kun esiinnyin omalla niinelläni, niin minulta kiellettiin pääsy koko taloon.

— Nähdessäni kreivittären palaavan tanssiaisista tai teatterista vietin kokonaisia öitä painautuneena hänen ajoveräjänsä pylvästä vasten. Katseeni tunkeutui noihin ajoneuvoihin, mitkä kiitivät ohitseni salaman nopeudella, ja näin vilahdukselta sen naisen, joka kuului minulle eikä kuitenkaan ollut enää

omani!

— Oh, siitä päivästä lähtien olen haatonut kosta! — huudahti vanhus kaiuttomalla äänellä, ponnahtaen pystyyn Dervillen edessä. — Vaimoni tietää, että olen olemassa, hän on saanut minulta, paluuni jälkeen, kaksi kirjettä, jotka itse olen kirjoittanut. Hän ei enää rakasta minua! En tiedä, rakastanko vai inhoanko häntä! Kaipaen häntä ja kiroaa häntä vuorotellen. Omaisuudestaan ja onnestaan hän saa kiittää minua, mutta hän ei ole toimittanut minulle pienintäkään apua! Välistä en tiedä, mitä minusta tulee!

Sanottuaan tämän vanha sotilas vaipui uudestaan tuoliinsa ja tuli liikkumattomaksi. Derville pysyi vaiti, tarkastellen asiakastaan.

— Asia on vakava, — sanoi hän viimein koneellisesti. — Vaikkapa olettaisimmekin, että asiapaperit, jotka ovat Heilsbergissä, olisivat päteviä, minusta ei näytä ollenkaan todistetulta, että voisimme voittaa suoraa päätä. Juttu tulee joutumaan perättäin kolmeen eri oikeuteen. Minun täytyy harkita tätä asiaa levännein aivoin, sillä se on aivan eriskummainen.

— Oh, — vastasi eversti kylmästi, kohottaen ylpeällä liikkeellä päätään, — jos joudun tappiolle, niin osaan kuolla, mutta en yksinäni.

Heikko vanhus oli kadonnut. Toimitarmoisen miehen silmät säihkyivät intohimon ja koston kipinöitä.

— Täytyy kenties tehdä myönnytyksiä, — sanoi asianajaja.

— Tehdä myönnytyksiä! — toisti eversti Chabert. — Olenko minä kuollut vai elätkö minä?

— Hyvä herra, — vastasi asianajaja, — toivon, että seuraatte neuvoani. Otan asianne omakseni. Te tulette pian huomaamaan, millä mielenkiinnolla minä tartun asiaanne, jollaista tuskin tunnetaan koko oikeuden historiassa. Tällä hetkellä minä annan teille kirjeen viedäkseen sen notaarilleni, joka kuittaustanne vastaan jättää teille viisikymmentä frangia aina kymmenen päivän kuluttua. Teille ei olisi mukavata tulla täältä hakemaan apua. Jos te olette eversti Chabert, niin teidän ei pidä olla kenenkään armoilla. Tulen pitämään näitä ennakkomaksuja lainana. Teillä on voitettavana takaisin maatiloja, te olette rikas.

Tämä viimeinen hienotuntoisuus sai kyyneleet herahtamaan vanhuksen silmiin. Derville nousi äkisti, sillä kenties ei kuulunut tapoihin, että asianajaja näyttäisi liikutetulta. Hän meni sisähuoneisiin, mistä hän palasi sinetöimättömän kirjeen kera, jonka jätti kreivi Chabertille. Pidellessään sitä sormiensa välissä miesrukka tunsu kaksi kultarahaa paperin lävitse.

— Saisinko minä kuulla teiltä kysymyksessä olevan kaupungin ja kuningaskunnan nimet sekä kuvauksen mainitsemistanne asiapapereista? — sanoi asianajaja.

Eversti saneli selostuksen tarkistaen paikannimien oikeinkirjoituksen. Sitten hän tarttui hattuunsa toisella kädellään, katsahti Dervilleen, ojensi hänelle toisen kätensä, känsäisen käden, ja sanoi hänelle koruttomalla äänellä: Hyvä herra, keisarin jälkeen te olette se mies, jolle minä olen suurimmassa kiitollisuuden velassa! Te olette kunnan mies.

Asianajaja puristi everstin kättä, saattoi hänet portaille asti ja valaisi hänen tietään.

— Boucard, — sanoi Derville pääkirjurilleen, — kuulin juuri jutun, mikä tulee minulle kenties maksamaan kaksikymmentäviisi louisia. Jos ne minulta peijataan, niin en kadu rahojeni menetystä, sillä silloin olen saanut nähdä aikakautemme taitavimman huvinäytelmän.

Kun eversti oli joutunut kadulle ja erään katulyhdyn luo, niin hän otti kirjeen sisältä ne kaksi kultarahaa, jotka asianajaja oli hänelle antanut, ja katseli niitä hetken valossa. Hän näki kultaa ensi kerran yhdeksään vuoteen.

— Minä voin siis polttaa sikaareja! — hän sanoi itsekseen.

IV.

Noin kolme kuukautta eversti Chabertin ja Dervillen yöllisen keskustelun jälkeen, notaari, jonka tehtävänä oli maksaa se puoli-palkka, minkä asianajaja oli määrännyt suoritettavaksi omituiselle asiakkaalleen, saapui hänen luokseen keskustelemaan hyvin vakavasta asiasta ja alkoi vaatia häneltä

takaisin niitä kuuttasataa frangia, jotka oli annettu vanhalle sotilaalle.

— Sinä huvittelet siis ylläpitämällä vanhan hallituksen armeijaa? — sanoi hänelle nauraen notaari, nimeltään Crottat, nuori mies, joka juuri oli ostanut sen asianajotoimiston, missä hän oli ollut pääkirjurina, ja jonka isäntä oli paennut maasta tehden surkean vararikon.

— Kiitän sinua, — vastasi Derville, — että olet muistuttanut minua siitä asiasta. Minun ihmisystävyyteni ei kohoa yli kahdenkymmenen viiden louisin. Pelkään jo, että minä olen antanut isänmaallisuuteni pettää itseäni.

Lopettaessaan lausettaan hän näki pöydällään paketit, jotka hänen pääkirjurinsa oli siihen asettanut. Hänen silmänsä pisti erilaiset postimerkit, soikeat, neliön muotoiset, kolmikulmaiset, punaiset ja siniset, jotka preussilaiset, itävaltalaiset, baijerilaiset ja ranskalaiset postilaitokset olivat kiinnittäneet eräaseen kirjeenkuoreen.

— Ah! — hän sanoi nauraen, — siinä nyt on huvinäytelmän loppusuoritus. Saammepa nähdä, onko minua vedetty nenästä. — Hän otti kirjeen ja avasi sen, mutta hän ei ymmärtänyt siitä mitään, sillä se oli kirjoitettu saksaksi. — Boucard, menkää itse ja toimittakaa tämä kirje käännetyksi ja tuokaa se heti paikalla takaisin, — sanoi Derville raottaen työhuoneensa ovea ja ojentaen kirjeen pääkirjurilleen.

Berliniläinen notaari, jonka puoleen asianajaja oli kääntynyt, ilmoitti hänelle, että asiapaperit, joiden lähettämistä oli pyydetty, saapuisivat muutamia päiviä tämän ilmoittavan kirjeen jälkeen. Asiapaperit olivat, sanoi hän, täysin asianmukaiset ja kaikilla laillisilla todistuksilla varustetut, jotta niitä voitaisiin käyttää todistuskappaleina oikeudessa. Hän ilmoitti lisäksi, että melkein kaikki näiden asiapaperien vahvistamien tapahtumien todistajat tavattiin vielä Eylaussa, Preussissa, ja että se nainen, jota herra kreivi sai kiittää elämästään, eli vielä Heilsbergin etukaupungissa.

— Siitä tulee vakava juttu, — huudahti Derville, kun Boucard oli selittänyt hänelle kirjeen sisällön. — Mutta kuuleppas, poikaseni, jatkoi hän kääntyen notaarin puoleen, tarvitsen tietoja, joita pitäisi olla saatavissa sinun asioimistossasi. Eikös tuo vanha veijari Roguin...

— Sanokaamme kovaosainen, onneton Roguin, — puuttui Crottat puheeseen nauraen ja keskeyttäen Dervillen.

— Eikö tuon onnettoman toimistossa järjestetty Chabertin perinnön selvittely, tuon onnettoman Roguinin, joka vei mennessään kahdeksansataa tuhatta asiakkaittensa rahoja ja saattoi useita perheitä toivottomaan tilaan? Minusta tuntuu siltä kuin olisin huomannut sen meille jätetyistä Ferraudin asiapapereista.

— Olipa niinkin, — vastasi Crottat, — olin silloin kolmantena apulaisena ja olen jo jäljentänyt ja tarkoin tutkinut sanotut asiapaperit. Rose Chapotel oli Hyasinthen vaimo ja leski, tuon Hyasinthen, jota sanottiin Chabertiksi, ja joka oli valtakunnan kreivi ja kunnialegionan sukurupseeri. He olivat menneet naimisiin avioehdotta, joten heidän omaisuutensa oli yhteistä. Mikäli voin muistaa, varat nousivat kuuteensataan tuhanteen frangiin. Ennen naimisiinmenoaan eversti Chabert oli tehnyt testamentin, missä määräsi Pariisin sairashuoneitten hyväksi neljänneksen siitä omaisuudesta, mikä hänellä sattui olemaan kuolinhetkellä. Toisen neljänneksen piti joutua valtiolle. Testamenttia moitittiin, seurasi pakkohuutokauppa ja sen jälkeen jako, sillä asianajajat pitivät kiirettä. Pesänselvityksen aikoihin hirviö, joka silloin hallitsi Ranskaa, palautti erityisellä asetuksella valtiorahastolle kuuluvan osan everstin leskelle.

— Näin ollen kreivi Chabertin omakohtainen omaisuus ei nousisi kolmeasataa tuhatta korkeammalle?

— Nähtävästi ei, hyvä veli! — vastasi Crottat. — Teillä on, teillä asianajajilla, välistä oikeata älyä, vaikka teitä syytetäänkin siitä, että ajatte asioita yhtä hyvin jotakuta vastaan kuin hänen puolestaankin...

Eversti Chabert, jonka osoite oli kirjoitettuna ensimmäisen kuittauksen alle, minkä hän oli antanut notaarille, asui Saint Marceaun esikaupungissa, Petit Banquierin kadulla, erään vanhan keisarillisen kersantin luona, josta oli tullut karjanhoitaja ja jonka nimi oli Vergniaud. Saavuttuaan sinne Dervillen täytyi mennä jalkaisin tapaamaan asiakastaan, sillä hänen ajurinsa kieltäytyi lähtemästä kiveämättömälle kadulle, jossa pyöränraiteet olivat liian syviä hänen keveitten ajoneuvojensa pyörille. Katseltuaan kaikille haaroille asianajaja löysi viimein siinä osassa katua, mikä ulottui vallituksille asti, kahden seinän välistä, jotka olivat rakennetut luista ja mudasta, kaksi kehoa kivipylvästä, joita ohikulkevat ajoneuvot olivat pahasti kolhineet, kahdesta suojaksi asetetusta puuntynvästä huolimatta. Nämä pylväät kannattivat parrua, jonka päälle oli rakennettu tiilinen suojakatos. Parruun oli kirjoitettu punaisilla kirjaimilla: *meijeristi Vergiaud*. Nimen oikealla puolella oli munia ja vasemmalla lehmä, nämä kaikki valkealla maalilla maalattuina. Portti oli auki ja pysyi epäilemättä avoinna koko päivän. Riittävän avaran pihamaan perällä kohosi, vastapäätä porttia, talo, jos tosiaankin sitä nimitystä voidaan käyttää

eräästä niistä hökkeleistä, joita on rakennettu Pariisin etukaupunkeihin ja joita ei voida verrata mihinkään, ei edes maaseudun viheliäisiin asumuksiin, vaikka ovatkin vertaisia kurjuudessa, mutta kokonaan vailla niiden runoutta.

Maaseudun hökkeillä on tosiaankin eräs viehätöksensä, jonka niille antaa ilman puhtaus, vehreys, luonnon ympäristö, kukkula, kiemurteleva tie, viiniköynnökset, vihreät pensasaidat, sammalpeitteiset olkkikatot ja maanviljelyskalat. Mutta Pariisissa kurjuus saavuttaa arvonantoa ainoastaan herättämällä kauhua. Vaikkakin tämä talo oli hiljan rakennettu, niin se näytti melkein sortuvalta. Mitään sen rakennusaineista ei ollut käytetty oikeaan tarkoitukseen. Kaikki oli kokoonhaalittua revittyjen talojen jätteistä, jollaisia on aina saatavissa Pariisissa. Derville luki eräältä ikkunaluukulta, joka oli tehty ilmoituskilpilaudoista, seuraavat sanat: *Utuus-Aitta*. Ikkunat eivät ollenkaan olleet toistensa kaltaisia ja ne olivat omituisella tavalla sijoitettuja. Alin kerros, mikä näytti olevan asuttava osa taloa, oli toisesta päästään maanpinnan yläpuolella, kun taas toinen pää upposi kummun sisään. Portin ja talon välillä oli lätäkkö, täynnä lantaa, missä sade- ja huuhdinvedet virtailivat. Seinää, jonka turvissa tämä hauras rakennus pysyi pystyssä, ja joka näytti vahvemmalta kuin muut, reunusti ristikoilla varustetut kopit, missä kaniinit siittivät lukuisia jälkeläisiään. Ajoportin oikealla puolella sijaitti navetta, jonka parvella säilytettiin karjanrehua ja jonka maitohuone yhdisti talon päärakennukseen. Vasemmalla oli takapiha, talli ja sikopahna, joiden katot olivat valmistetut samalla lailla kuin päärakennuksenkin, nimittäin huonoista valkeista laudoista, mitkä olivat naulatut syrjittäin toinen toistensa päälle ja huonosti peitetyt kaisloilla.

Kuten melkein kaikissa paikoissa, missä valmistetaan sen suuren aterian ainekset, jonka Pariisi nauttii joka päivä, niin pihamaallakin, jolle Derville nyt astui, havaittiin merkkejä kiireestä, jonka aiheutti välttämättömyys saada kaikki määräaikana valmiiksi. Nuo suuret kuhmuiset ja tinatut läkipeltiastiat, joissa maito kuletettiin pois talosta, ja pullot, joissa pidettiin kermaa, olivat heitetyt hujan hajan maitohuoneen edustalle palttinasuullisineen, Risaiset rievut, joita käytettiin astiain pyyhkimiseen, liehuivat auringonpaisteessa, levitettyinä nuorille, jotka olivat kiinnitetyt seipäisiin. Rauhallinen hevonen, jota rotua tavataan ainoastaan meijeristeillä, oli kulkenut muutamia askelia pois rattaitensa luota ja seisoi tallin edustalla, mutta ovi oli kiinni. Vuohi pureskeli hennon ja pölyisen viiniköynnöksen vesaa, mikä reunusti talon keltaista ja halkeillutta seinää. Kissa oli laskeutunut vatsalleen kermapullojen päälle ja nuoleskeli niitä. Kanat, pelästyneinä Dervillen tulosta, lensivät kaakottaen tiehensä, ja talon vahtikoira haukkui.

— Asuisiko täällä mies, joka on ratkaissut Eylaun voiton! — sanoi Derville itseksensä, luoden tutkivan katseen tähän kurjaan näkyyn.

Talo oli jätetty kolmen pienen pojan huomaan. Yksi heistä, kiivenneenä erään rehukuorman päälle, heitteli kiviä naapuritalon savutorveen, toivoen niiden putoavan pataan. Toinen koetti ajaa porsasta rattaitten pohjalautoille, joiden päät koskettivat maata, sillä aikaa kun kolmas, riippuen toisessa päässä, odotti porsaan joutumista rattaille, saadakseen aloittaa keinuttamisensa. Kun Derville kysyi heiltä asuiko siellä Chabert, niin kukaan ei vastannut, ja kaikki kolme katselivat häntä älykkään typerästi, jos on sallittua yhdistää nuo kaksi sanaa. Derville uudisti kysymyksensä ilman tulosta. Tuskastuneena näiden kolmen hupsun veijarimaiseen ilmeeseen hän herjasi heitä sellaisilla ivasanoilla, joita nuoret miehet luulevat olevansa oikeutetut käyttämään lapsia puhutellessaan, ja nämä räjähtivät makeaan nauruun. Derville suuttui.

Kuultuaan tämän läksi eversti pienestä, matalasta kamarista, mikä oli lähellä maitohuonetta, ja ilmestyi kynnykselle, sanoin kuvaamattoman sotilaallisen tyyneyden vallassa. Hänen suussa oli hienosti *savutettu* piippu (tupakoitsijain erikoista sanaa käyttääksemme), yksi niitä halpoja savipiippuja, joita sanotaan nysäpiipuiksi. Hän kohotti hirveän rasvaisen lakkinsa lippua, huomasi Dervillen ja kulki lantakasan poikki, päästäkseen pikemmin hyväntekijänsä luokse, huutaen ystävällisellä äänellä pikkupojille: "Hiljaa rivissä!" Pojat pitivät oitis suunsa kiinni kunnioittavasti, mikä osoitti vanhan sotilaan mahtia heihin nähden.

— Miksi ette ole kirjoittanut minulle? — hän sanoi Dervilleille. — Tulkaa navetan reunaa pitkin! Siellä on tie kivetty! — huudahti hän huomattessaan asianajajan epäröimisen, kun tämä ei tahtonut ryvettää jalkojaan lannassa.

Hyppien paikasta paikkaan Derville saapui sen oven kynnykselle, mistä eversti oli tullut ulos. Chabert näytti olevan ikävällä tavalla liikutettu sen johdosta, että oli pakoitettu ottamaan hänet vastaan huoneessa, joka kuului hänelle. Derville ei tosiaankaan huomannut siellä muuta kuin yhden tuolin. Everstin vuode oli laadittu muutamista olkikuvoista, joiden päälle hänen emäntänsä oli levittänyt pari kolme riekaletta samaa, ties mistä hankittua seinäpaperia, jota käytetään meijereissä rattaiden penkkien päällystämiseen.

Lattiana oli vain poljettua multaa. Rapautuneet, vihertävät ja halkeilleet seinät levittivät niin voimakasta kosteutta, että seinä, jonka vieressä eversti nukkui, oli verhottu kaislamatolla. Kuulu

kuskinkauhtana roikkui eräässä naulassa. Kaksi paria huonoja kenkiä oli nurkassa. Mitään jälkeäkään liinavaatteista ei ollut olemassa. Madonsyömäillä pöydällä oli avoinna suuren armeijan viralliset kertomukset, Plancherin uutena painoksena, mikä näytti olevan everstin luettavana. Hänen kasvojensa ilmeet olivat rauhalliset ja kirkkaat tämän kurjuuden keskellä. Hänen käyntinsä Dervillen luona näytti muuttaneen hänen piirteittensä luonnetta, joissa asianajaja huomasi onnellisen ajatuksen jälkeä, erityisen valon, minkä toivo oli niissä sytyttänyt.

— Tupakansavu on teille kiusallista? — sanoi hän ojentaen asianajajalle tuolin, minkä oljista tehty istuin oli kehnoissa kunnossa.

— Mutta, eversti, teidän on täällä hyvin paha olla.

Asianajajille ominainen epäluulo ja valitettava kokemus, jonka he saavat jo aikaisin niistä tärisyttävistä ja oudoista näytelmistä, missä he joutuvat olemaan mukana, sai Dervillen päästämään tämän lauseen.

— Kas niin, — sanoi hän itselleen, — siinäpä on mies, joka varmastikin on käyttänyt minun rahani soturin kolmen kristillisen hyveen harjoittamiseen: peliin, viiniin ja naisiin!

— Se on totta, herra Derville, me emme häikäise ketään ylellisyydellä. Tämä on yöleiriämää, jota ystävyys pitää aisoissa, mutta (tässä kohden soturi loi syvän katseen lakimieheen) minä en ole koskaan työntänyt ketään luotani ja minä nukun rauhallisesti.

Asianajaja arveli, että ei ollut hienotuntoista pyytää tilitystä niistä summista, jotka hän oli hänelle etukäteen antanut, ja tyytyi sanomaan hänelle: — Miksi ette ole halunnut muuttaa Pariisiin, missä olisitte voinut elää yhtä halvalla kuin täälläkin, mutta missä teidän olisi ollut mukavampi olla?

— Mutta, — vastasi eversti, — nämä kunnan ihmiset, joiden luona asun, ovat ottaneet minut vastaan ja ruokkineet minua *ilmaiseksi* kokonaisen vuoden. Miten olisin voinut jättää heidät hetkellä, jolloin minulla oli hieman rahaa? Sitten näiden kolmen pienen pojan isä on vanha *egyptiläinen*...

— Miten niin, egyptiläinen?

— Me nimitämme egyptiläisiksi sotilaita, jotka ovat palanneet Egyptin retkeltä, johon minäkin olen ottanut osaa. Kaikki ne, jotka ovat palanneet, eivät ole ainoastaan hieman veljiä, mutta Vergniaud palveli silloin minun rykmentissäni, me olemme tasanneet keskenämme veden erämaassa. Sitäpaitsi en ole vielä saanut näitä vekaroita oppimaan hyvin lukemaan.

— Hän olisi voinut kumminkin majoittaa teidät paremmin, niillä rahoilla, hän.

— Mitäs vielä! — sanoi eversti, — hänen omat lapsensakin nukkuvat oljilla kuten minäkin! Hänellä itsellään ja hänen vaimollaan ei ole parempaa vuodetta; he ovat hyvin köyhiä, nähkääs. He ovat ryhtyneet liikeyritykseen, joka käy yli heidän voimiensa. Mutta jos minä saan takaisin omaisuuteni!... No niin, riittää...

— Eversti, minun pitäisi saada huomenna tai ylihuomenna heilsbergiläiset paperinne. Teidän henkenne pelastaja elää vielä!

— Kirottu raha! Sanokaas sitten, että minulla ei sitä ole! — huudahti eversti heittäen piippunsa maahan.

Hyvin savustettu piippu on tupakoitsijoille kallisarvoinen, mutta liike oli niin luonnollinen, että kaikki tupakoitsijat, vieläpä itse myymisveronkantovirastokin, olisi antanut hänelle anteeksi tämän tupakanloukkausrikoksen. Kenties enkelit ovat keränneet kaikki sirpaleet.

— Eversti, teidän asianne on äärimmäisen monimutkainen, — sanoi hänelle Derville lähtien ulos huoneesta mennäkseen raittiiseen ilmaan, kävelemään pitkin taloa.

— Minusta se näytti hyvin yksinkertaiselta, — sanoi vanha sotilas. — Minua on luultu kuolleeksi, mutta minäpä olenkin tässä! Toimittakaa minulle takaisin vaimoni ja omaisuuteni! Antakaa minulle kenraalin arvo, johon minulla on oikeus, sillä minut nimitettiin keisarillisen kaartin everstiksi Eylau taistelun aattona.

— Asiat eivät luista sillä lailla asiakirjamaailmassa, — vastasi Derville, — kuunnelkaahan minua. Te olette eversti Chabert, minä suon sen mielelläni, mutta se on laillisesti todistettava niille, joiden etujen mukaista on kieltää teidän olemassaolonne. Näin ollen teidän asiapapereistanne tullaan kiistelemään. Tämä kiista antaa aihetta kymmeneen, kahteentoista valmistavaan tutkimukseen. Kaikki kysymykset menevät vastaväitteineen ylioikeuteen asti ja aiheuttavat monia, suuria kuluja kysyviä oikeudenkäyntejä, jotka tulevat venymään hyvin pitkälle, vaikkapa minä toimisinkin asiassa miten

tarmokkaasti tahansa. Teidän vastustajanne vaativat tutkimuksen toimittamista, josta me emme voi kieltäytyä ja joka aiheuttaa kenties sen, että on lähetettävä Preussiin erityinen tutkijakunta. Mutta olettakaamme, että kaikki käy parhaiten, olettakaamme, että oikeus tunnustaa teidät heti kohta eversti Chabertiksi. Tiedämmekö me, miten tulee ratkeamaan kysymys, joka syntyy kreivitär Ferraudin kaksinnaimisesta, johon hän on joutunut aivan tietämättään?

— Teidän asiassanne, — jatkoi Derville, — lakikirja ei tiedä, missä on oikeus, eikä siinä voida tuomita muiden kuin omantunnon lakien mukaan, kuten valamiesoikeuksissa, kun niissä tulee esiin vaikeita kysymyksiä, mitkä aiheutuvat muutamien rikosjuttujen yhteiskunnallisista eriskummaisuuksista. Mutta teillä ei ollut avioliitostanne lapsia, joita kreivi Ferraudilla on kaksi; tuomarit voivat julistaa mitättömäksi avioliiton, jonka siteet ovat olleet niin heikot, sellaisen liiton hyväksi, missä ne ovat olleet vahvempia, semminkin kun tuon liiton solmijat ovat tehneet kaiken hyvässä uskossa. Ettekö te olisi erittäin tyylyssä siveellisessä tilassa, jos te vaatisitte takaisin, teidän ijällänne ja niissä olosuhteissa, joissa te nyt olette, vaimoa, joka ei teitä enää rakasta? Teillä tulisi olemaan vastassanne vaimonne ja hänen miehensä, kaksi mahtavaa henkilöä, jotka voivat vaikuttaa tuomioistuimiin. Jutussa on siis aineksia, jotka saattavat sen kestäväkään kauan. Teillä tulisi olemaan hyvä tilaisuus vanhettua mitä raskaimpien surujen painamana.

— Entäs minun omaisuuteni?

— Te luulette sitä olevan paljon?

— Eikö minulla ole sitten kolmenkymmentuhannen vuotuiset korkotulot?

— Parahin everstini, te olette tehnyt, v. 1799, ennen naimisiin menoanne, testamentin, joka määräsi neljänneksen teidän omaisuudestanne sairashuoneille.

— Se on totta.

— No niin, kun teidät julistettiin kuolleeksi, niin täytyihän pitää perunkirjoitus ja muuttaa omaisuus rahaksi, jotta sairashuoneet saisivat neljänneksensä. Teidän vaimonne ei ollut rehellisyydessään köyhiä kohtaan kovin turhan tarkka. Pesäluettelo osoitti pesässä olevan omaisuutta kuudensadantuhannen frangin arvosta, ja siinä hän epäilemättä on tarkasti varonut ilmaisemasta käteisiä varoja ja jalokiviä; hän ei ole ilmoittanut kaikkia hopeakaluja ja irtaimisto on arvosteltu kahdeksi kolmanneksi osaksi sen varsinaisesta arvosta, joko siksi, että tahdottiin hyödyttää häntä, tai siksi, että tahdottiin supistaa sitä summaa, joka perintöverona meni valtion rahastoon. Arviointiin vaikutti luonnollisesti sekin, että arviomiehet olivat vastuunalaisia työstään. Omalta osaltaan teidän leskellänne oli oikeus puoleen omaisuutta. Kaikki myytiin huutokaupalla, missä hän huusi itselleen kaikki, luonnollisesti hyötyen kaikesta, sairashuoneiden saadessa seitsemänkymmentäviisi tuhatta frangia. Sitten, kun valtionrahasto peri teidät, niin keisari, siihen nähden että te ette ollut testamentissanne puhunut mitään vaimostanne, palautti leskellenne erikoisella säädöksellä sen osan omaisuuttanne, joka oli langennut valtiolle. Mihin teillä nyt on oikeus? Ainoastaan kolmeen sataan tuhanteen frangiin, mistä on vielä vedettävä kulut pois.

— Ja te nimitätte tällaista oikeudeksi? sanoi eversti tyrmistyneenä.

— Mutta, tietysti...

— Kaunista oikeutta!

— Sellaista oikeus on, hyvä eversti! Näette, että se, mitä te olette pitänyt helppona, ei sitä ole. Rouva Ferraud voi vielä vaatia senkin osan, minkä keisari on hänelle suonut.

— Mutta hän ei ollut leski, tuo säädös ei siis voi merkitä mitään...

— Olen samaa mieltä. Mutta kaikesta voidaan riidellä. Kuulkaahan minua. Näissä olosuhteissa, minä luulen, sovittelu olisi sekä teille että hänelle paras asian ratkaisu. Sitä tietä te voittaisitte takaisin enemmän kuin sen osan, mihin teillä on oikeus.

— Se merkitsee samaa kuin myydä vaimoni!

— Kahdenkymmenen neljän tuhannen frangin vuotuisilla koroilla te tulisitte saamaan, siinä asemassa, missä te nyt olette, naisia, jotka sopisivat teille paremmin kuin vaimonne ja jotka saattaisivat teidät onnellisemmaksi. Minä aion vielä tänään mennä tapaamaan rouva kreivitär Ferraudia, tunnustellakseni maaperää. Mutta en ole halunnut ottaa tätä askelta ilmoittamatta siitä teille etukäteen.

— Menkäämme hänen luokseen yhdessä...

— Siinä tilassa kuin te nyt olette? — sanoi asianajaja. — Ei, ei, eversti, ei. Te saattaisitte kokonaan turmella juttunne...

— Voisinko minä sen sitten voittaa?

— Kaikissa tapauksissa, — vastasi Derville. — Mutta hyvä eversti Chabert, te ette kiinnitä huomiotaan erääseen seikkaan. En ole rikas, minun velkani eivät ole kokonaan maksetut. Jos oikeus myöntää teille osingon, jonkun summan, mikä etukäteen suoritetaan teille omaisuutenne perusteella, niin se tapahtuu vasta sitten, kun olette todistanut olevanne kreivi Chabert, kunnialegionan suurupseeri.

— Kas niin, minä olen kunnialegionan suurupseeri, sitä en enää ajatellut, — sanoi hän naivisti.

— No niin, — virkkoi Derville, — eikö siihen mentäessä teidän täydy ajaa asiaanne, maksaa asianajajia, nostaa juttuja ja lunastaa pöytäkirjoja, juoksuuttaa vahtimestareita ja itse elää? Valmistavien tutkimusten toimittaminen tulee nielemään, arviolta, ainakin kaksitoista, viisitoistatuhatta frangia. Minulla ei niitä ole, minulla, jonka aivan musertaa ne hirveät korot, jotka minä saan suorittaa sille, jonka lainaamalla rahoilla minä ostin asioimistoni. Entäs te! Mistäs te voitte ne hankkia?

Suuria kyyneleitä kertyi sotilasparan himmentyneisiin silmiin ja vierähti kurtuisille poskipäille. Näiden vastuksien huomaaminen vei häneltä rohkeuden. Yhteiskunnallinen ja oikeudellinen maailma puristi hänen rintaansa painajaisen tavoin.

— Minä lähden, — huudahti hän, — Vendômen patsaan juurelle ja huudan siellä: "Olen eversti Chabert, joka tunkeutui Eylaussa venäläisten suureen neliöön. Tämä pronssinen patsas tuntee kyllä minut!"

— Ja teidät teljettäisiin epäilemättä Charentoniin. [Hulluinhuone, Pariisin samannimisessä esikaupungissa. *Suom.*]

Tämän pelätyn nimen lausuminen hävitti sotilasinnostuksen.

— Eiköhän minulla olisi jotakin menestyksen mahdollisuutta sotaministeriössä?

— Virastoissa! — sanoi Derville. — Menkää vain sinne, mutta viekää menessänne hyvässä järjestyksessä oleva oikeuden päätös, joka julistaa mitättömäksi teidän kuolinasiapaperinne. Virastot toivoisivat voivansa lannistaa kaikki keisarikunnan kannattajat.

Eversti jäi hetkiseksi ällistyneeksi, liikkumattomaksi katsoen tarkasti, näkemättä silti mitään, vajonneena rajattomaan toivottomuuteen. Sotaoikeus on suora, vapaa, se ratkaisee turkkilaisella tavalla ja tuomitsee melkein aina oikein. Tämä oikeus oli ainoa, minkä Chabert tunsikin. Huomatessaan vaikeuksien sokkelon, johon hänen piti joutua, nähdessään, minkä verran siinä tarvittaisiin rahaa, sotilas-parka sai kuolettavan iskun siihen ihmisen erikoiseen kykyyn, jota sanotaan tahdoksi. Hänestä näytti mahdottomalta elää käräjöiden, hänestä näytti tuhat kertaa yksinkertaisemmalta jäädä köyhäksi, kerjäläiseksi, ruveta ratsumieheksi, jos vain joku rykmentti huolisi hänestä. Hänen ruumiilliset ja siveelliset kärsimyksensä olivat jo turmelleet muutamia hänen kaikkein tärkeimpiä elimiään. Hän lähenteli erästä niistä taudeista, joille lääkärit eivät tiedä mitään nimeä, hän lähenteli sairautta, joka jollain lailla on liikkuva, kuten potee hermosto, mikä koko ihmiskoneistossa on se osa, joka useimmin joutuu hyökkäyksen alaiseksi, hän lähenteli tautia, jota voisimme nimittää onnettomien sappitaudiksi. Niin vakava kuin tämä näkymätön, mutta silti todellinen tauti olikin, sen olisi voinut parantaa onnellinen asian päättyminen. Tämän voimakkaan rakenteen horjuttamiseksi riitti jokin uusi este, jokin aavistamaton tapaus, joka särki heikontuneet pontimet ja aiheutti ne epäilykset, käsittämättömät ja vajanaiset toimet, jotka fysiologit huomaavat murheiden murtamisissa ihmisissä.

Havaitessaan asiakkaassaan syvän mielenmasennuksen merkit Derville sanoi hänelle: — Rohkaistukaa, tämän asian ratkaisu saattaa olla teille vain edullinen. Koettakaa ainoastaan, jos voitte, luottaa minuun täydellisesti ja hyväksykää sokeasti se ratkaisu, jota minä pidän teille parhaimpana.

— Tehkää miten tahdotte, — sanoi Chabert.

— Kyllä, mutta te antaudutte minun valtaani kuin mies, joka käy kuolemaa kohden?

— Enkö minä sitten jää vaille yhteiskunnallista asemaa, nimeä? Onko se siedettävää?

— Minä en käsitä asioita sillä lailla, — sanoi asianajaja. — Me koetamme saada aikaan sovinnolla tuomion, joka tekee tyhjäksi teidän naima- ja kuolintodistuksenne, jotta te pääsisitte entisiin oikeuksiinne. Vieläpä teidät, kreivi Ferraudin vaikutusvallan avulla, merkitään armeijan luetteloon kenraaliksi, ja te saatte epäilemättä eläkkeen.

— Toimikaa vain sillä lailla, — vastasi Chabert, — luotan teihin täydellisesti.

— Lähetän teille asianajovaltakirjan allekirjoitettavaksenne, — sanoi Derville. — Hyvästi ja pysykää

rohkealla mielellä. Jos tarvitsette rahaa, niin kääntykää minun puoleeni.

Chabert puristi kiihkeästi Dervillen kättä ja jäi seisomaan selin seinää vasten nojautuen, jaksamatta saattaa häntä muulla lailla kuin katseellaan. Kuten kaikki ihmiset, jotka vain vähän käsittävät lainopillisia asioita, hän pelkäsi tätä odottamatonta taistelua.

Tämän neuvottelun aikana oli eräs kadulle asettunut mies, saadakseen selville Dervillen poislähdön, useita kertoja kurkistanut ajoportin toisen pylvään takaa ja lähestyi nyt häntä. Se oli vanha mies, puettuna sinisiin liiveihin, valkeaan, poimutettuun mekkoon, sellaiseen kuin oluenpanijatkin. Päässä hänellä oli hylkeennahkainen lakki. Hänen kasvonsa olivat ruskeat, vaivaantuneet ja ryppyiset, mutta poskipäät punottivat raskaasta työstä ja raittiista ilmasta.

— Suokaa anteeksi, herra, — sanoi hän Dervilleille, pysäyttäen hänet tarttumalla hänen käsivarteensa, — kun rohkenen puhutella teitä, mutta arvelen, nähdessäni teidät, että olette meidän kenraalimme ystävä.

— No niin, — sanoi Derville — missä suhteessa te sitten olette häneen? Ja kuka te olette? — kysyi epäluuloinen asianajaja.

— Minä olen Louis Vergniaud, — vastasi mies. — Ja minulla olisi pari sanaa sanottavana teille.

— Tekö olette pannut eversti Chabertin asumaan sellaiseen huoneeseen?

— Anteeksi, suokaa anteeksi, hänellä on talon paras kamari. Olisin antanut hänelle omani, jos minulla olisi niitä ollut enemmän kuin yksi, ja olisin itse nukkunut tallissa. Mies joka on kärsinyt niin paljon kuin hän, joka opettaa tenavia lukemaan ja on kenraali, egyptiläinen ja ensimmäinen luutnantti, jonka alaisena minä olen palvellut... kuinkas muuten! — Kaikista meistä hän asuu parhaiten. Olen jakanut hänen kanssaan kaiken, mitä minulla on. Onnettomuudeksi minulla ei ole ollut paljoa, vain leipää, maitoa, munia. Mutta sota kuin sota! Kaikki lähtee hyvästä sydäimestä. Mutta hän on suututtanut meidät.

— Hänkö?

— Niin, herra, suututtanut, puhuakseni suoraan. Olen ryhtynyt liikeyritykseen, mikä käy yli voimieni, sen hän kyllä näki. Se suututti häntä, ja hän sukki hevosta. Sanoin hänelle: "Mutta herra kenraali?" — "Pyh!" sanoi hän, "minä en tahdo olla tyhjäntoimittaja. Olen oppinut sukimaan hevosta jo vuosia sitten." — Saadakseni rahaa navettani hinnan maksamiseksi olin tunnustanut vekselin eräälle Grados-nimiselle henkilölle. Tunnetteko häntä, herra?

— Mutta, hyvä mies, minulla ei ole aikaa kuunnella teidän juttujanne. Sanokaa ainoastaan, millä lailla eversti on teitä loukannut?

— Hän on meitä loukannut yhtä varmasti kuin minä olen Louis Vergniaud, ja vaimoni on itkennyt sen johdosta. Hän oli saanut kuulla naapureilta, että meillä ei ollut penniäkään vekselimme lunastamiseksi. Tuo vanha sotakarhu on, mitään sanomatta, koonnut kaiken, mitä te olette hänelle antanut, hankkinut vekselin käsiinsä ja maksanut sen. Se oli oikea kepponen! Ja minä kun vaimoineni tiesin, että hänellä ei ollut tupakkaa, tuolla vanhalla raukalla, ja että hän siitä kärsi! Oh! nyt hänellä on joka aamu sikaarinsa! Minä möisin vaikka itseni ennenkuin... Ei, hän on loukannut meitä. No niin, haluaisin ehdottaa että te lainaisitte minulle, ottaen huomioon, että hän on sanonut teitä kunnan mieheksi, satakunnan écu'tä, että voisimme teettää hänelle vaatteita ja kalustaa hänen huoneensa. Hän on luullut vapauttavansa meidät velasta, eikö totta? Mutta te huomaatte, että päinvastoin, tuo vanhus on saattanut meidät velkaantumaan... ja loukannut meitä! Hänen ei olisi pitänyt tehdä meille sitä kepposta. Hän on meitä loukannut, meitä ystäviään! Kunnian miehen sanan kautta ja niin totta kuin nimeni on Louis Vergniaud, menisin mieluummin palvelukseen kuin jättäisin maksamatta teille tuon rahan...

Derville tarkasti meijeristiä, astui muutaman askeleen taaksepäin nähdäkseen uudelleen talon, pihamaan, lantakasat, kaniinit, lapset.

"Totisesti minä uskon, että hyveelle on luonteenomaista olla olematta rikas", — hän sanoi itselleen.

— No niin, sinä saat sata écu'tä ja enemmänkin! Mutta minä en niitä voi antaa, vaan eversti, joka kohta on kyllin rikas auttaakseen sinua. Enkä minä tahdo riistää häneltä tätä iloa.

— Tapahtuuko se piankin?

— Tapahtuu kyllä.

— Hyvä Jumala, kuinka vaimoni tuleekaan tyytyväiseksi!

Ja meijeristin parkkiintuneet kasvot näyttivät loistavan ilosta.

"Nyt", ajatteli Derville astuessaan ajoneuvoihinsa, "menkäämme tapaamaan vastustajaamme. Älkäämme näyttäkö hänelle korttejamme, vaan koettakaamme saada selville, millaiset lehdet hänellä on, voittaaksemme pelin yhdellä ainoalla iskulla. Häntä täytyisi pelotella? Hän on nainen. Mitä pelkäävät naiset eniten? Mutta naiset eivät pelkää muuta kuin..."

Hän alkoi tutkia kreivittären asemaa ja vaipui sellaisiin mietteisiin, joihin suuret valtiomiehet antautuvat laatiessaan suunnitelmiaan, koettaessaan arvata vihollismaiden ministeristöjen salaisuuksia. Eivätkö sitten asianajajat ole jonkinlaisia valtiomiehiä, joiden tehtävänä on yksityisten asiain hoitaminen? Silmäys kreivi Ferraudin ja hänen vaimonsa asemaan on tässä välttämätön, jotta voisimme ymmärtää asianajajan taitavuuden.

V.

Herra kreivi Ferraud oli Pariisin parlamentin erään entisen neuvoksen poika, jonka isä hirmuhallituksen aikana oli paennut maasta ja joka, jos olikin pelastanut henkensä, oli menettänyt omaisuutensa. Hän palasi Ranskaan konsulivallan aikana ja pysyi aina uskollisena Ludvig XVIII:n asialle, jonka seurapiirissä hänen isänsä oli oleskellut ennen vallankumousta. Hän kuului siis Saint-Germainin esikaupungin puolueeseen, joka ylevästi oli kestänyt kaikki Napoleonin houkutukset. Nuoren kreivin, jota silloin sanottiin vain yksinkertaisesti herra Ferraudiksi, tunnettu kyky saattoi hänet keisarin lähentelemisen esineeksi, keisarin, joka usein oli yhtä iloinen ylimystöstä kuin taisteluisakin saamistaan voitoista. Kreiville luvattiin antaa takaisin hänen entinen arvonimensä, hänen myymättä jääneet tiluksensa, viitattiin ministerin, senaattorin paikkoihin tulevaisuudessa.

Keisari epäonnistui.

Herra Ferraud oli, kreivi Chabertin kuollessa, nuori, kaksikymmentäkuusivuotias, ilman omaisuutta, miellyttävän näköinen. Hän oli saavuttanut suosiota, Saint-Germainin esikaupunki oli ylpeä hänestä. Mutta rouva kreivitär Chabert oli osannut saada niin suuren osan miehensä jättämästä omaisuudesta, että kahdeksantoistakuukautisen leskenäolonsa jälkeen hänellä oli noin neljänkymmenen tuhannen vuotuiset korot. Hänen naimisiinmenoaan nuoren kreivin kanssa ei Saint-Germainin esikaupungissa pidetty minään uutisena. Tyytyväisenä tähän liittoon, mikä oli sopusoinnussa hänen sulautustuumansa kanssa, palautti keisari rouva Chabertilie sen rahasumman, mikä hänen miehensä jälkisäädöksen mukaan oli joutunut valtiolle.

Mutta keisarin toiveet pettivät nytkin. Rouva Ferraud ei ollut rakastunut ainoastaan rakastajaansa, vaan häntä viehätti ajatus päästä ylpeään seuraan, joka, vaikka olikin nöyryytetyssä asemassa, hallitsi keisarillista hovia. Tämä avioliitto tyydytti hänen turhamaisuutensa yhtähyvin kuin hänen intohimonsakin. Hän oli muuttumaisillaan hyvin hienoksi naiseksi. Kun Saint-Germainin esikaupunki huomasi, että nuoren kreivin avioliitto ei merkinnyt siirtymistä vihollisleiriin, niin hieno seurapiiri avasi ovensa hänen vaimolleenkin.

Sitten tuli hallitusvaihdos. Kreivi Ferraudin poliittinen nousu ei ollut nopea. Hän käsitti sen ahdinkotilan, missä Ludvig XVIII oli, hän kuului niihin asiantuntijoihin, jotka odottivat, että vallankumouksen kuilu olisi sulkeutunut, sillä tällä kuninkaallisella lauseella, vaikka sitä vapaamieliset pilkkasivatkin, oli poliittinen merkityksensä. Siitä huolimatta säädös, johon viitattiin siinä pitkässä asianajajan lausunnossa, jolla tämä kertomus alkoi, oli palauttanut hänelle kaksi metsikköä ja yhden maatilan, joiden arvo oli huomattavasti kohonnut takavarikon aikana. Tällä hetkellä, vaikkakin kreivi Ferraud oli valtion asiamies, ylitirehtööri, hän piti asemaansa ainoastaan poliittisen uransa alkupisteinä.

Kokonaan niiden huolien valtaamana, jotka aiheutuvat kalvavasta kunnianhimosta, hän oli kiinnittänyt itseensä, ottanut sihteerikseen, entisen rappiollejoutuneen asianajajan, Delbecqin, joka oli ylen taitava mies ja tunsikin kaikki juristien juonet ja metkut. Tälle uskoi nyt kreivi kaikkien yksityisasiainsa hoidon. Kokeneena asianajajana oli Delbecq niin hyvin ymmärtänyt asemansa kreivin palveluksessa, että oli, järkisyydestä, pysynyt rehellisenä. Isäntänsä avulla hän toivoi saavansa jonkun paikan ja hoiti sentähden hänen omaisuuttaan kaikella huolella. Hänen käytöksensä kumosi hänen entisen elämänsä, niin että häntä pidettiin panettelun uhriksi joutuneena.

Kreivitär, joka oli ymmärtänyt hänen toimintansa vaikuttimet, piti häntä taitavasti silmällä, käyttäen kaikkea sitä vaistoa ja viekkautta, mikä on suuremmissa tai pienemmissä määrässä luontaista kaikille naisille, ja josta hän oli jo niin paljon hyötynyt lisätessään yksityisomaisuuttaan. Hän oli osannut saada

herra Delbecqin vakautuneeksi siitä, että hän, kreivitär, hallitsi herra Ferraudia, ja oli luvannut toimittaa hänet, Delbecqin, raastuvanoikeuden puheenjohtajaksi erääseen Ranskan tärkeimmistä kaupungeista, jos hän vain pyhitti itsensä kokonaan palvelemaan hänen etujaan.

Lupaus sellaisen paikan saannista, joka oli riippumaton ministeristöjen vaihdoksista ja joka tekisi mahdolliseksi naida edullisesti sekä saavuttaa myöhemmin korkean aseman poliittisella uralla, tulemalla valituksi kansanedustajaksi, teki Delbecqistä kreivittären halvan orjan. Hän ei ollut antanut kreivittären koskaan menettää yhtäkään niistä edullisista tilaisuuksista, joita pörssihintain vaihtelut ja maan arvon kohoamiset tarjosivat Pariisin taitaville henkilöille restauratsioonin kolmena ensi vuotena. Hän oli kohottanut suojelijattarensa omaisuuden kolminkertaiseksi, sitäkin helpommin, kun kaikki keinot olivat näyttäneet kreivittärestä hyviltä, jos ne vain nopeasti paisuttivat hänen omaisuuttaan. Hän käytti kreivin eri viroista saamat palkat talousmenoihin, voidakseen liittää tulonsa pääomaan, ja Delbecq antautui tekemään näitä saidanlaskelmia koettamattakaan arvostella kreivittären toiminnan vaikuttimia. Hänenlaisia ihmisiä ei liikuta muu kuin ne salaisuudet, joiden paljastaminen on heidän etujensa vuoksi välttämätöntä. Muuten hän keksi niin luonnollisesti syyn tähän kullanhimoon, mikä on vallannut suurimman osan pariisilaisia, ja niin suuri omaisuus tarvittiinkin tukemaan kreivi Ferraudin pyyteitä, että tilanhoitaja luuli välistä näkevänsä kreivittären ahneudessa todistuksen hänen kiintymyksestään mieheen, jota hän yhä rakasti. Kreivitär oli kätkenyt käyttäytymisenä salaisuudet sydämensä sisimpään sopukkaan. Siellä olivat salaisuudet, jotka hänelle merkitsivät elämää ja kuolemaa, siellä oli tämän kertomuksen käännekohta.

Alkupuolella vuotta 1818 restauratsioni lepäsi todennäköisesti vahvalla pohjalla; sen hallitusperiaatteiden piti viisaitten arvostelun mukaan tuottaa uusi kukoistuskausi. Parisilainen seurapiiri muutti muotoaan. Rouva kreivitär Ferraud huomasi solmineensa sattumalta rakkausavioliiton, mikä samalla tarjosi rikkautta ja tyydytti kunnianhimon vaatimukset. Ollen vielä nuori ja kaunis rouva Ferraud näytteli muotejaseuraavan naisen osaa ja eli hovin ilmapiirissä. Rikkaana omasta puolestaan ja miehensä puolesta, miehensä, joka oli kuninkaan ystävä ja kuningasmielisen puolueen kaikkein pystyvimpinä pidettyjä miehiä ja joka näytti kuin ministerinpaikalle määrätyltä, kreivitär kuului aristokratiaan, jonka loistosta hän tuli osalliseksi. Keskellä tätä riemukulkua hän sairastui moraaliseen syöpään.

On olemassa tunteita, jotka naiset huomaavat, huolimatta siitä huolellisuudesta, millä miehet koettavat niitä kätkeä. Heti kuninkaan palattua kreivi Ferraud oli tuntenut jonkinlaista katumusta avioliittonsa johdosta. Eversti Chabertin leski ei ollut tuottanut hänelle yhtään liittolaista, hän, kreivi Ferraud, oli yksin, ilman tukea, minkä avulla olisi vaeltanut uralla, joka oli täynnä kareja ja vihollisia. Kenties hän oli vielä sitten, voituaan tyynemmin arvostella vaimoaan, huomannut hänen kasvatuksessaan vikoja, jotka tekivät hänet sopimattomaksi avustamaan miehensä suunnitelmia.

Eräät sanat, jotka kreivi lausui Talleyrandin avioliiton johdosta, ilmaisivat asian kreivittärelle, joka huomasi, että jos hänen miehensä olisi vielä naimaton, niin hänestä ei koskaan tulisi kreivitär Ferraudia. Antaisiko kukaan nainen anteeksi tällaista katumusta? Eikö siihen sisälly kaiken herjauksen, kaiken rikoksen ja kaikenhylkäyksen siemen? Mutta millainen haava sen olikaan täytynyt jättää kreivittären sydämeen, jos oletetaan hänen peljänneen ensimmäisen miehensä takaisintuloa! Hän tiesi hänen elävän, hän oli työntänyt hänet luotaan. Kun hän sitten ei ollut kuullut toisesta enää puhuttavan, oli hänen mielensä tehnyt uskoa hänen kaatuneen Waterloon taistelussa, keisarillisten kotkien kera, Boutinin seurassa. Hän ymmärsi kiinnittää kreivin itseensä kaikkein vahvimmillä siteillä, kullon kahleilla, ja tahtoi tulla niin rikkaaksi, että hänen omaisuutensa olisi tehnyt hänen toisen avioliittonsa purkamattomaksi, jos kreivi Chabert sattumalta ilmaantuisi uudelleen. Ja hän oli ilmaantunut, eikä hän voinut selittää sitä itselleen, miksi hänen pelkäämänsä taistelu ei ollut jo alkanut. Kärsimykset ja tauti olivat kenties vapauttaneet hänet tuosta miehestä. Kenties oli hän puoleksi hullu, Charenton saattoi vielä järjestää asian. Kreivitär ei ollut tahtonut ilmaista salaisuuttaan ei Delbecqille eikä poliisille, pelosta, että joutuisi heidän valtaansa tai että jouduttaisi ratkaisevan hetken saapumista. Pariisissa on paljon naisia, jotka kreivitär Ferraudin tavoin elävät jonkun tuntemattoman moraalisen hirviön kanssa, tai kulkevat kuilun partaalla. He paaduttavat itsensä siinä suhteessa ja voivat vielä nauraa ja huvitella.

"Kreivitär Ferraudin asemassa on jotakin hyvin erikoista", ajatteli Derville itsekseen havahtuessaan pitkästä mietiskelystä hänen ajoneuvojensa pysähtyessä Ferraudin talon portin eteen, Varennesin kadulla. "Miksei hän, niin rikas ja kuninkaan rakastama, ole vielä Ranskan pääri? On totta, että kuninkaan politiikan mukaista on kenties pitää pääriyttä korkeassa arvossa, jakelematta pääriin arvoa oikealle ja vasemmalle, kuten minulle on sanonut rouva Grandlieu. Sitäpaitsi parlamentin asiamiehen poika ei ole mikään Crillon eikä Rohan. Kreivi Ferraud ei voi päästä ylähuoneeseen muulla lailla kuin salaa. Mutta jos hänen avioliittonsa tehtäisiin tyhjäksi, niin eiköhän hän voisi saada, kuninkaan suureksi tyydytykseksi, siirretyksi itselleen pääriin arvoa joltakin vanhalta senaattorilta, jolla on ainoastaan tyttäriä. Siinä on ainakin yksi veruke, jonka voi etukäteen esittää kreivittären peloittamiseksi", sanoi hän itselleen nousten portaita.

Derville oli tietämättään pistänyt sormensa salaiseen haavaan, työntänyt kätensä syöpään, mikä kalvoi rouva Ferraudia. Kreivitär otti hänet vastaan sievässä salissa, missä syötiin talvisin ja missä hän parastaikaa oli aamiaisella, leikkien apinan kanssa, joka oli kiinnitetty vitjoilla eräänlaiseen sauvoilla varustettuun pylvääseen. Rouva Ferraud oli kääriytynyt hienoon aamunuttuun. Hänen huolimattomasti sidotut hiussuortuvansa tulivat esiin myssyn alta, mikä sai hänet näyttämään vallattomalta. Hän oli virkeä ja nauravalla tuulella. Hopeakalusto, kullatut astiat, helmiäiset välkkyivät pöydällä, ja hänen ympärillään oli harvinaisia kasveja, istutettuina suuriin porsliiniastioihin. Nähdessään eversti Chabertin vaimon kaikkine tavaroineen, ylellisyyden keskellä, korkeimpiin seurapiireihin kuuluvana, sillä aikaa kun tuo onneton eli köyhän karjanhoitajan nautojen keskellä, asianajaja ajatteli itsekseen: "Tästä saa sen moraaliopetuksen, että kaunis nainen ei koskaan tunnusta miehekseen, eipä edes rakastajakseen sellaista, joka on puettuna kuskinkauhtanaan, tappuraperuukkiin ja risaisiin saappaisiin."

Pahanilkinen ja pureva hymyily ilmaisi puolittain filosofiset, puolittain pilkalliset ajatukset sellaisen miehen päässä, joka asemansa puolesta niin hyvin saattoi tuntea asiain oikean laidan huolimatta niistä valeista, joihin suurin osa parisilaisperheistä verhoavat elämänsä.

— Hyvää huomenta, herra Derville, — sanoi kreivitär, juottaen kahvia apinalle.

— Hyvä rouva, — sanoi Derville hieman äreästi, sillä häntä lonkkasi se kevyt äänensävy, millä kreivitär oli sanonut nuo sanansa: "Hyvää huomenta, herra Derville", — niin, rouva, olen tullut puhumaan kanssanne hyvin vakavasta asiasta.

— Olen kovin toivoton, herra kreivi on poissa kotoa...

— Sitä parempi minusta, rouva. Olisi kovin toivotonta, jos hän olisi läsnä meidän neuvottelussamme. Delbecqiltä olen muuten saanut kuulla, että hoidatte kernaasti itse asianne, vaivaamatta niillä kreiviä.

— No niin, sitten kutsutan tänne Delbecqin.

— Taitavuudestaan huolimatta hän ei teitä hyödyttäisi, — vastasi Derville. — Kuulkaahan, hyvä rouva, yksi ainoa sana saa teidät vakavaksi. Kreivi Chabert elää.

— Tahdotteko saattaa minut vakavaksi kertomalla sellaisia hullutuksia? — sanoi hän purskahtaen helähtävään nauruun.

Mutta kreivittären masensi äkkiä läpituokeva katse, jolla Derville tarkasti häntä ja näytti lukevan hänen salaisimmatkin ajatuksensa.

— Hyvä rouva, — vastasi Derville kylmän ja pistävän vakavasti, — te ette tunne niiden vaarojen suuruutta, jotka teitä uhkaavat. Minun ei tarvitse puhua teille mitään asiakirjain laillisesta pätevyydestä eikä niiden todistusten luotettavuudesta, jotka näyttävät toteen sen, että eversti Chabert elää. En ole niitä miehiä, jotka ryhtyvät huonoon asiaan, kuten tiedätte. Jos te vastustatte meitä, kun näytämme oikeudessa, että tuo kuolintodistus oli väärä, niin te menetätte ensiksi sen jutun ja sitten häviätte kaikissa muissa kysymyksissä.

— Mistä te oikeastaan aiotte puhua minulle?

— En everstistä enkä teistä itsestänne. Minun ei liioin tarvitse viitata kirjelmiin, joita taitavat asianajajat voisivat tehdä, kun heillä on käsissään kaikki tämän eriskummaisen tapahtuman tosiasiat, — eikä liioin siihen hyötyyn, mikä heillä voi olla niistä kirjeistä, jotka te saitte ensimmäiseltä mieheltänne ennenkuin menitte naimisiin toisen kanssa.

— Se on valetta! — huusi kreivitär kaikella muotinuken kiihkolla. — En ole koskaan saanut kirjettä Chabertilta. Ja jos joku sanoo olevansa eversti, niin hän ei voi olla mikään muu kuin juonittelija, joku vapautettu vanki, kenties joku Cogniard. Jo pelkkä ajatuskin siitä saa minut värisemään. Voisiko eversti nousta ylös kuolleista? Bonaparte on ajutanttinsa välityksellä ilmoittanut minulle hänen kuolemansa, ja vielä tänä päivänä nostan kolmen tuhannen frangin eläkkeen, jonka parlamentti on myöntänyt hänen leskelleen. Olen ollut tuhat kertaa oikeassa työntäessäni luotani kaikki Chabertit, jotka ovat ilmaantuneet, ja karkoitan vastaisuudessaakin heidät kaikki.

— Onneksi me olemme kahdenkesken, rouva. Me voimme valehdella miten paljon tahansa, — sanoi Derville kylmästi, kiihdyttäen mielellään vihaa, joka kuohutti kreivitärtä, voidakseen houkutella häneltä jonkun varomattoman sanan, tavalla, mikä on ominaista asianajajille, jotka ovat tottuneet pysymään tyyninä silloin kun heidän vastustajansa tai asiakkaansa kiihtyvät.

"No niin, siis, täytyy keksiä jokin keino, jolla voin osoittaa kreivittärelle hänen heikkoutensa", mietti Derville itsekseen. — Hyvä rouva, se että te olette saanut hänen ensimmäisen kirjeensä, käy ilmi siitä, että siinä oli arvopapereita...

— Oh! Mitä arvopapereihin tulee, niin niitä ei siinä ollut.

— Olette siis saanut hänen ensimmäisen kirjeensä, — huomautti Derville hymyillen. — Olette jo joutunut ensimmäiseen asianajajan virittämään ansaan, ja te luulette voivanne taistella oikeutta vastaan...

Kreivitär punastui, kalpeni ja kätki kasvonsa käsiinsä. Sitten hän voitti häpeäntunteensa ja puhui kylmäverisesti, kuten hänenlaisensa naiset ainakin; — Koska te olette niinsanotun Chabertin asianajaja, niin olkaa niin hyvä ja...

— Hyvä rouva, — sanoi Derville keskeyttäen hänet, — tällä hetkellä minä olen vielä teidän yhtä hyvin kuin everstinkin asianajaja. Luuletteko, että minä haluaisin menettää niin kallisarvoisen asiakkaan kuin te olette! Mutta tehän ette kuuntele edes...

— Puhukaa, herra, — sanoi kreivitär suloisesti.

— Te olette saanut omaisuutenne kreivi Chabertilta ja työnnätte hänet luotanne. Teidän omaisuutenne on suunnaton ja te annatte hänen kerjätä. Hyvä rouva, asianajajat ovat hyvin kaunopuheisia, kun asiat itsessään ovat kaunopuheisia: tässä jutussa ilmenee asianhaaroja, jotka voivat nostaa yleisen mielipiteen teitä vastaan.

— Mutta, herra, — sanoi kreivitär, kärsimättömänä sen tavan johdosta, jolla Derville käänteli ja väenteli häntä halstarilla, — jos oletammekin, että teidän Chabertinne elää, niin oikeus tulee pitämään voimassa minun toisen avioliittoni lasten tähden, ja pääsen eroon koko asiasta toimittamalla herra Chabertille takaisin hänen kaksisataa kaksikymmentäviisi tuhatta frangiaan.

— Emme tiedä, hyvä rouva, mille kannalle oikeus tulee tässä asettumaan. Jos meillä toisella puolella onkin äiti lapsineen, niin toisella puolella on onnettomuuksien murjoma mies, joka teidän tähtenne, teidän kieltävän vastauksenne vuoksi on vanhentunut Mistä hän saa vaimon? Sitten, voivatko tuomarit loukata lakia? Teidän avioliitollanne everstin kanssa on laki puolellaan, aikaisempi oikeus. Mutta jos te joudutte huonoon valoon, niin te saattaisitte saada itsellenne vastustajan, jota te ette osaa aavistaakaan. Siinä, hyvä rouva, onkin vaara, josta haluaisin vapauttaa teidät.

— Uusi vastustaja! — sanoi kreivitär, — kuka?

— Kreivi Ferraud, hyvä rouva.

— Kreivi Ferraud on minuun liiaksi kiintynyt, ja lastensa äitiä hän kunnioittaa liian paljon...

— Älkää lasketelko sellaisia joutavuuksia, — sanoi Derville, keskeyttäen hänet, — asianajajille, jotka ovat tottuneet kurkistamaan ihmisten sydämiin. Tällä hetkellä herra Ferraudilla ei ole pienintäkään halua purkaa teidän avioliittoanne, ja olen varma siitä, että hän jumaloi teitä. Mutta jos nyt joku tulisi hänelle sanomaan, että hänen avioliittonsa voidaan kenties julistaa mitättömäksi, että hänen vaimonsa muuttuu yleisen mielipiteen edessä rikolliseksi...

— Hän puolustaisi minua, herra!

— Ei, rouva.

— Mitä syytä hänellä sitten olisi hyljätä minut?

— Esimerkiksi se syy, että voisi naida jonkun päärin ainoan tyttären, päärin, jonka arvo siirrettäisiin hänelle kuninkaan erikoisella säädöksellä.

Kreivitär kalpeni.

"Siinä me nyt olemme!" mietti Derville. "Hyvä, olen saanut hänet kynsiini, eversti-raukan asia on voitettu."

— Muuten, rouva, — sanoi Derville kuuluvalla äänellä, — Ferraudilla olisi sitäkin vähemmän tunnonvaivoja, kun sellainen mies kuin Chabert — kunnioitettu, kenraali, kreivi, kunnialegionan suuropseeri, ei ole mikään huono vaihtoehto. Ja jos tuo mies vaatii häneltä takaisin vaimoan...

— Riittää, riittää jo, herra! — sanoi kreivitär. — En ota koskaan ketään muuta kuin teidät asianajajakseni. Mitä tehdä?

— Ryhtyä sovitteluhan! — sanoi Derville.

— Rakastaako hän vielä minua? — sanoi kreivitär.

— En luule, että asianlaita toisinkaan voisi olla.

Kuullessaan nämä sanat kreivitär kohotti päätään. Toivon kipinä loisti hänen silmissään. Hän arveli kenties voivansa käyttää hyväkseen ensimmäisen miehensä hellyyttä voittaakseen asiansa jonkun naisellisen kepposen avulla.

— Odotan määräyksiänne, rouva, saadakseni tietää, pitääkö minun lähettää asiakirjat teille, vai tahdotteko tulla minun luokseni sopimaan välipuheen perusteluista, — sanoi Derville kumartaen kreivittärelle hyvästiksi.

VI.

Eräänä kauniina kesäkuun aamuna, viikko senjälkeen kun Derville oli käynyt näillä kaksilla vieraisilla, aviopuolisot, jotka melkein ylikuonnollinen sattuma oli eroittanut, läksivät kahdesta mahdollisimman vastakkaisesta paikasta Pariisista tapaamaan toisiaan yhteisen asianajajan toimistossa. Ne etumaksut, jotka eversti oli runsaassa määrässä saanut Dervilleltä, sallivat hänen pukeutua säätynsä mukaisesti. Vainaja saapui siis hyvin mukavilla ajoneuvoilla. Hänen päässään oli hänen kasvonilmeitensä vastaava peruukki, hän oli puettuna siniseen verkaan, paita oli puhdas ja liinainen, ja hänellä oli liiviensä yllä kunnialegionan suurupseerin leveä, punainen nauha. Päästyään mukaville päiville hän oli saanut takaisin entisen sotilaallisen siroutensa. Hän oli pystyssä päin. Hänen vakavat ja salaperäiset kasvonsa, joista heijastui hyvyys ja kaikki hänen toiveensa, näyttivät nuortuneilta ja paksuvärisemmiltä, jos saan käyttää erästä taiteilijain kaikkein kuvailevinta ilmaisusanaa. Hän ei muistuttanut vanhassa kuskinkauhtanassa kulkenutta Chabertia enempää kuin vanha sou (viisipenninen) muistuttaa äskettäin lyötyä neljäkymmenen frangin kultarahaa. Nähdessään hänet olisivat ohikulkijat helposti tunteneet hänessä yhden meidän vanhan armeijamme kauneimmista jätteistä, yhden niistä urhoollisista miehistä, joissa meidän kansallinen kunniamme heijastuu ja jotka sitä edustavat samalla lailla kuin jäälohkare, auringon säteen valaisemana, näyttää heijastavan kaikkia säteitä. Nämä vanhat sotilaat ovat samalla kertaa sekä taulu että kirja.

Kun kreivi hyppäsi alas ajoneuvoista mennäkseen Dervillen toimistoon, niin hän teki sen kuin nuoret miehet. Tuskin olivat hänen kääsinsä poistuneet, kun kauniit, vaakunalla varustetut vaunut saapuivat. Rouva kreivitär Ferraud astui niistä alas yksinkertaisesti puettuna, mutta sillä lailla, että hänen vartalonsa nuoruus tuli näkyviin. Hänellä oli sievä, punaisella reunustettu päähine, mikä ympäröi hänen kasvonsa täydellisesti, kätkien ääriviivat ja saaden hänet näyttämään nuoremmalta.

Jos asiakkaat olivatkin nuortuneet, niin asioimisto oli jäänyt entiselleen ja tarjosi näyn, minkä kuvaamisella tämä kertomus alkoi. Simonnin söi aamiaista, nojaten olkapäällään ikkunaan, joka silloin oli auki, ja katseli taivaan sineä sen aukon kautta, minkä muodosti neljän mustan rakennuksen ympäröimä pihamaa.

— Ah, — huudahti pikku apulainen, — kukas haluaa panna vetoon teatteriliput siitä, että eversti on kenraali ja kantaa punaista nauhaa?

— Isäntämme on kuuluisa noita, — sanoi Godeschal.

— Hänelle ei tällä kertaa taidetakaan tehdä kepposia?

— Siitä huolehtii hänen vaimonsa kreivitär Ferraud! — sanoi Boucard.

— Kas niin, — sanoi Godeschal, — kreivitär Ferraudin on siis pakko kuulua kahdelle...

— Siinähan on kreivitärkin! — vastasi Simonnin.

Sillä hetkellä eversti astui sisään ja kysyi Dervilleä.

— Hän on kotosalla, herra kreivi, — sanoi Simonnin.

— Sinä et siis olekaan kuuro, sinä pikkunen vekkuli? — sanoi Chabert tarttuen katuojanharppojan korvalehteen, väännellen sitä apulaisten suureksi tyydytykseksi, jotka räjähtivät nauramaan ja katselivat everstiä hartaan tarkkaavasti hänen erikoisen olemuksensa vuoksi.

Eversti Chabert oli Dervillen yksityishuoneessa sillä hetkellä kun hänen vaimonsa astui asianajotoimiston ovesta sisälle.

— Minä takaan, Boucard, että isäntämme huoneessa tulee tapahtumaan aivan erikoinen näytös! Siinäpä on nainen, joka voi mennä parittomina päivinä kreivi Ferraudin ja parillisina kreivi Chabertin luokse.

— Ja karkausvuosina, — sanoi Godeschal, — menee lasku tasan.

— Hiljaa, herrat! He saattavat kuulla... — sanoi Boucard vakavasti. — Minä en ole koskaan nähnyt asioimistoa, missä pilkattaisiin asiakkaita, kuten te teette.

Derville oli sulkenut everstin makuuhuoneeseensa, kun kreivitär ilmaantui.

— Hyvä rouva — sanoi Derville, — kun en tiennyt, oliko teistä mieluisaa nähdä kreivi Chabertia, niin olen eroittanut teidät. Jos te kuitenkin haluaisitte...

— Hyvä herra, siitä huomaavaisuudesta kiitän teitä.

— Olen valmistanut luonnoksen asiapaperiksi, jonka ehdoista sekä te että herra Chabert saatte keskustella, täällä, tällä hetkellä. Käyn vuoron perään toisen ja toisen luona, jotta voin esittää molemmille kummankin mielipiteet.

— Kuinka se siis kuuluukaan? — sanoi kreivitär, tehden vaistomaisesti kärsimättömän liikkeen.

'Allekirjoittaneiden kesken:

Herra Hyacinthe Chabert, kreivi, kenraalimajuri ja kunnialegionan sukurupseeri, asuva Pariisissa, Petit-Banquierin kadulla, toiselta puolen, ja rouva Rose Chapotel, edellämaitun kreivi Chabertin vaimo, omaa sukua...'

— Jatkaa, — sanoi kreivitär, — jättäkäämme kaikki valmistelut ja tulkaamme itse ehtoihin.

— Hyvä rouva, — sanoi asianajaja, — valmisteluissa ilmaistaan lyhyesti se suhde, missä te olette toinen toiseenne. Sitten, ensimmäisessä pykälässä, te tunnustatte, kolmen todistajan läsnäollessa, — ne ovat kaksi notaaria ja meijeristi, jonka luona teidän aviomiehenne on asunut; heille olen vaitiolon ehdolla ilmoittanut teidän asianne ja he pitävät sen ehdottomasti salassa, — sanon, te tunnustatte, että henkilö, joka on mainittu tähän keskinäiseen asiakirjaan liittyvissä papereissa, mutta jonka sääty ja asema on muutoin todistettuna julkisilla asiakirjoilla, jotka ovat laaditut Alexandre Crottatin, teidän notaarinne luona, on kreivi Chabert, teidän ensimmäinen miehenne. Toisessa pykälässä kreivi Chabert, teidän onnenne vuoksi, sitoutuu olemaan käyttämättä oikeuksiaan muissa kuin itse tässä asiakirjassa mainituissa tapauksissa. — Ja ne tapaukset, — sanoi Derville aivan kuin sulkumerkkien välissä, — eivät ole muuta kuin tässä salaisessa sopimuksessa mainittujen määräysten täytäntöönpanematta jättäminen. — Omasta puolestaan, — jatkoi Derville, — suostuu herra Chabert sovinnossa teidän kanssanne hankkimaan oikeuden päätöksen, joka tekee mitättömäksi hänen kuolintodistuksensa ja julistaa hänen avioliittonsa puretuksi.

— Se ei sovi minulle ollenkaan, — sanoi kreivitär hämmästyneenä, — en tahdo oikeusjuttua. Te tiedätte syyn siihen.

— Kolmannessa pykälässä, — sanoi asianajaja, jatkaen esitystään häiritsemättömällä levollisuudella, — te sitoudutte järjestämään Hyacinthen, eversti Chabertin nimelle, kahdenkymmenen neljän tuhannen frangin elinkoron, valtiopapereissa, mutta itse pääoma siirtyy teille hänen kuolemansa jälkeen...

— Mutta se on aivan liian paljon! — sanoi kreivitär.

— Voitteko siis hankkia itsellenne paremmat ehdot?

— Kenties.

— Mitä te siis tahdotte, hyvä rouva?

— Minä tahdon... minä en tahdo oikeusjuttua, minä tahdon...

— Että hän jäisi kuolleeksi, — sanoi Derville kiihkeästi, keskeyttäen hänet.

— Hyvä herra, jos hän vaatii kaksikymmentä neljä tuhatta frangia korkoja, niin menkäämme silloin oikeuteen...

— Niin, menkäämme vain! — huudahti kumealla äänellä eversti, joka avasi oven ja ilmestyi yhtäkkiä vaimonsa eteen, toinen käsi liivin päällä ja toinen ojennettuna lattiaa kohden — asento, jonka muisto hänen seikkailuistaan teki hirveän pontevaksi.

— Se on hän! — sanoi kreivitär itseksensä.

— Vai liian paljon! — toisti vanha sotilas. — Olen teille antanut melkein miljoonan ja teette kauppaan minun onnettomuudellani. No niin, nyt tahdon teidät ja teidän omaisuutenne. Meidän omaisuutemme on yhteistä, meidän avioliittoamme ei ole purettu...

— Mutta te ette ole eversti Chabert! — huudahti kreivitär, koettaen näyttää hämmästyneeltä.

— Ah! — sanoi vanhus hyvin ivallisella äänellä, — tahdotteko todistuksia? Minä löysin teidät Palais-Royailta...

Kreivitär kalpeni. Nähdessään hänen kalpenevan, punastaan huolimatta, vanha sotilas pysähtyi, liikuttettuna siitä elävästä tuskasta, minkä tuotti naiselle, jota hän kerran oli hellästi rakastanut. Mutta hän sai osakseen niin myrkyllisen katseen, että jatkoi yhtäkkiä: — Te olitte silloin...

— Sallikaa minun, herra Derville, — sanoi kreivitär asianajajalle, — sallikaa minun lähteä. En tullut tänne kuuntelemaan sellaisia kauheuksia.

Kreivitär nousi ja läksi. Derville ryntäsi asioimistoonsa. Kreivitär oli saanut siivet ja näytti lentäneen pois. Palatessaan työhuoneeseensa Derville tapasi everstin raivokohtauksen vallassa, mittailemassa lattiata pitkin askelin.

— Siihen aikaan jokainen otti vaimonsa mistä halusi, — hän sanoi, — mutta minä olin valinnut huonosti luottaessani ulkomuotoon. Hänellä ei ole sydäntä!

— No niin, eversti, enkös minä sittenkin ollut oikeassa pyytäessäni teitä olemaan tulematta. Olen nyt varma siitä, että olette Chabert. Kun astuitte sisään, niin kreivitär teki liikkeen, jonka merkitystä ei voida selittää muulla kuin yhdellä tavalla. Mutta te olette menettänyt juttunne, teidän vaimonne tietää, että teitä ei voi tuntea!

— Minä tapan hänet!

— Hullutusta! Teidät otetaan kiinni ja mestataan kurjalla tavalla. Muuten kenties te voisitte tehdä harhaiskunkin! Ja se olisi anteeksiantamatonta. Miehen ei pidä ampua harhaan, jos hän tahtoo tappaa vaimonsa. Antakaa minun korjata teidän tyhmyytenne, suuri lapsi! Lähtekää. Pitäkää varanne, hän saattaa virittää teille jonkun ansan ja toimittaa teidät Charentoniin. Vien asiapaperimme hänen allekirjoitettavikseen, jotta teiltä varmasti säästyy kaikki yllätykset.

Eversti-raukka totteli nuorta hyväntekijäänsä ja läksi, soperrellen anteeksipyyntöjä. Hän laskeutui alas mustia portaita, synkkien ajatusten vallassa, kenties äsken saamansa iskun lannistamana, iskun, joka oli hänelle mitä ankarin, ja joka koski syvälle hänen sydämeensä, ja kuuli, saavuttuaan viimeiselle askeleelle, hameenhelmojen kahinaa. Hänen vaimonsa ilmestyi.

— Tulkaa, eversti, — sanoi kreivitär, ottaen miestään käsipuolesta tavalla, joka oli niin tuttu entisiltä ajoilta.

Kreivittären teko, hänen suloiseksi muuttuneen äänensä sävy riitti asettamaan everstin vihan, ja hän antoi viedä itsensä aina vaunujen luokse asti.

— No niin, nouskaahan siis! — sanoi hänelle kreivitär, kun kuski oli laskenut alas astinlaudan.

Ja niin löysi eversti itsensä, kuin taikavoiman tuomana, istumasta vaimonsa vieressä, vaunuissa.

— Minne minä saan ajaa? — kysyi kuski.

— Groslayhin, — vastasi kreivitär.

Hevoset läksivät liikkeelle ja kulkivat koko Pariisin halki.

— Eversti! — sanoi kreivitär Chabertille äänellä, mikä ilmaisi niitä harvoja elämässämme sattuvia mielenliikutuksia, jotka saavat kaiken meissä kuohumaan.

Sellaisina hetkinä sydän, solut, hermot, kasvonilmeet, sielu ja ruumis, kaikki, vieläpä jok'ikinen huokonenkin vapisee. Elämä näyttää jättäneen meidät. Se haihtuu pois ja palaa jälleen, se leviää kuin tartunnassa, se siirtyy katseen, äänensävyyn, liikkeen välityksellä pakoittaen meidän tahtomme toisiin. Kuullessaan tuon sanan, tuon ensimmäisen, tuon hirveän: "Eversti!" vanha soturi säpsähti. Mutta siihen sisältyi samalla kertaa syytös, rukous, anteeksianto, toive, toivottomuus, kysymys ja vastaus. Tuo sana käsitti kaikki. Kukaan muu kuin näyttelijä ei olisi voinut saada sisältymään yhteen ainoaan sanaan niin paljon tunnetta ja kaunopuheisuutta. Totuus ei ole niin täydellinen sanontatavoiltaan, se ei ilmaise ulkonaisesti kaikkea, se sallii meidän katsoa kaikkea sitä, mitä on sisäpuolella. Everstillä oli tuhansia

tunnonvaivoja epäilyksiensä, vaatimuksiensa, vihansa vuoksi, ja hän loi katseensa maahan, jotta hänen mielenliikutuksensa ei olisi tullut ilmi.

— Eversti, — toisti kreivitär huomaamattoman vaitiolon jälkeen, — tunsin teidät heti!

— Rosine, — sanoi vanha soturi, — nuo sanat sisältävät sen ainoan balsamin, joka voi saada minut unhoittamaan onnettomuuteni.

Kaksi suurta kyyneltä vierähti aivan kuumina hänen vaimonsa käsille, joita hän puristi, ilmaistakseen siten isällistä hellyyttä.

— Eversti, — jatkoi kreivitär, — ettekö voinut aavistaa, kuinka hirveästi minuun koski se, että minun piti olla vieraaseen ihmiseen nähden niin väärässä asemassa kuin tosiaan olin! Jos minun täytyy punastua sen johdosta, niin tapahtukoon se yksistään perheen piirissä. Eikö tämän pitäisi jäädä kätköön meidän sydämiimme? Te annatte minulle toivoakseni anteeksi näennäisen välinpitämättömyyteni Chabertin onnettomuuksia kohtaan, henkilön, jonka olemassaoloon en saattanut uskoa. Olen saanut teidän kirjeenne, — sanoi hän kiihkeästi, pannen merkille miehensä kasvopiiirteissä ilmenneen vastaväitteen, — mutta se saapui minulle kolmetoista kuukautta Eylaun taistelun jälkeen, avattuna, likaisena. Sitäpaitsi sen käsiala oli tuntematon, niin että minulla oli syytä luulla, saatuani Napoleonin allekirjoituksen uuteen aviosopimukseen, että joku rohkea veijari aikoi pettää minua. Jotten millään lailla olisi häirinyt kreivi Ferraudin rauhaa ja rikkonut perhesiteitä, minun täytyi toki ryhtyä varokeinoin väärää Chabertia vastaan. Enkö ollut oikeassa, sanokaapa?

— Kyllä, sinä olet ollut oikeassa. Minä tässä olen ollut hölmö, elukka ja nauta, kun en ole paremmin laskenut sellaisen aseman seurauksia. Mutta minne me nyt ajamme? — kysyi Chabert nähdessään La Chapellen tulliportin.

— Minun maakartanooni, lähelle Groslayta, Montmorencyn laaksossa. Siellä me mietimme yhdessä, mitä meidän pitää tehdä. Minä tunnen velvollisuuteni. Jos oikeudellisesti kuulunkin teille, niin en kuitenkaan tosiasiallisesti. Toivoisitteko te, että meistä tulisi koko Pariisin puheenaihe? Älkäämme tehkö yleisölle tunnetuksi tilannetta, jolla minuun nähden on naurettavakin puolensa, vaan koettakaamme säilyttää arvomme. Te rakastatte minua vielä, — lisäsi hän, luoden everstiin surullisen ja lempeän katseen, — mutta eikö minulla ole ollut oikeutta solmia uusia siteitä? Tässä erikoisessa asemassa salainen ääni kehottaa minua luottamaan teidän hyvytteenne, minkä niin hyvin tunnen.

Olinko siis väärässä ottaessani teidät kohtaloni ainoaksi ja ainokaiseksi ratkaisijaksi? Olkaa samalla kertaa tuomarina ja asianosaisena jutussa. Jätän itseni teidän luonteenne jalouden haltuun. Teillä on hyvyttä antaaksenne minulle anteeksi viattomuudessa tekemiäni virheiden seuraukset. Tunnustan siis teille rakastavani herra Ferraudia. Olen luullut olevani oikeutettu rakastamaan häntä. En punastu teidän edessäni tuon tunnustuksen vuoksi. Jos se teitä loukkaa, niin se ei ollenkaan häpäise meitä. En voi salata teiltä tosiasioita. Kun sattuma jätti minut leskeksi, niin en ollut äiti.

Saadakseen vaimonsa vaikenemaan eversti antoi hänelle kädellään merkin, ja he eivät virkkaneet sanaakaan puolen ranskalaisen penikulman matkalla. Chabert luuli näkevänsä nuo kaksi pientä lasta edessään.

— Rosine!

— Mitä, eversti?

— Kuolleet tekevät siis kovin väärin noustessaan ylös?

— Oh, eversti, eipä suinkaan! Älkää luulko minua kiittämättömäksi. Tapaatte ainoastaan rakastajattaren ja äidin sieltä minne te olitte jättänyt puolison. Jos minun vallassani ei ole enää rakastaa teitä, niin tiedän kyllä, mistä olen teille kiitollisuuden velassa, ja voin osoittaa teille tyttären kaikkea hellyyttä.

— Rosine, — jatkoi vanhus lempeällä äänellä, — minulla ei ole enää mitään kaunaa sinua kohtaan. Unhoitamme kaiken, — lisäsi hän sellaisella hymyllä, jonka sulous on aina kauniin sielun heijastusta. — En ole toki niin epähieno, että vaatisin naista, joka ei minua enää rakasta, olemaan rakastavinaan minua.

Kreivitär loi häneen niin kiitollisen katseen, että Chabert-rukka olisi tahtonut palata hautaansa Eylaussa. Muutamat ihmiset ovat niin uhrautuvaisia, että heidän hyvityksekseen riittää varma tieto siitä, että ovat tehneet rakastamansa ihmisen onnelliseksi.

— Ystäväni, me puhumme kaikesta sitten myöhemmin ja tyyntynein sydämin, — sanoi kreivitär.

Keskustelu kääntyi toiselle tolalle, sillä oli mahdotonta jatkaa puhetta yhdestä ja samasta asiasta.

Vaikkakin molemmat aviopuolisot usein palasivat eriskummaiseen asemaansa, joko viittaillen tai sitten vakavasti, niin heidän matkansa oli hauska, sen kestäessä he muistelivat menneen yhdyselämänsä ja keisarikunnan aikuisia tapahtumia. Kreivitär osasi antaa näille pikku muistoille suloisen viehätöyhtöisyyden ja keskustelulle sellaisen surumielisen sävyn, mikä on välttämätöntä sen pitämiseksi vakavana. Hän osasi elvyttää rakkauden, herättämättä haluja, ja sai ensimmäisen puolisonsa näkemään kaiken sen siveellisen suuruuden, jonka hän, kreivitär, oli saavuttanut, koettaen totuttaa kreiviä ajatukseen rajoittaa onnensa ainoastaan niihin riemuihin, joita isälle tuottaa hellästi rakastetun tyttären läsnäolo.

Eversti oli tuntenut keisarikunnan aikuisen kreivittären, nyt hän tapasi hänet restauratsioonin kreivittärenä.

Viimein molemmat puolisot saapuivat erästä poikkitietä suuren puiston portille, mikä sijaitsi pienessä laaksossa, joka erottaa Margencyn kukkulat Groslayn sievästä kylästä. Kreivittärellä oli täällä ihana talo, missä eversti näki, saapuessaan, kaikki valmiina sekä hänen että vaimonsa oleskelua varten. Onnettomuus on eräänlainen taikakalu, jonka voima on siinä, että se tukee meidän alkuperäistä olemustamme. Se lisää tiettyjen ihmisten epäluuloisuutta ja ilkeämielisyyttä, samaten kuin se suurentaa niiden hyvyttä, joilla on oivallinen sydän. Onnettomuus oli tehnyt everstin vielä avuliaammaksi ja paremmaksi kuin hän oli ollut ennen, hän saattoi siis ymmärtää naisellisen kärsimyksen salaisuuksia, joita suurin osa miehiä ei tunne. Kuitenkaan, huolimatta luottavaisuudestaan, hän ei voinut olla sanomatta vaimolleen:

— Teitä ei niin ollen epäilyttänyt tuoda minua tänne?

— Ei, — vastasi kreivitär, — kun kerran tapasin eversti Chabertin Dervillen asiakkaassa.

Hän osasi sanoa tämän niin totuutta ilmaisevilla eleillä, että everstiltä hävisi kaikkein pienimmätkin epäilyt, joita hän oli häpeäkseen tuntenut. Kolme päivää kreivitär oli ihastuttava ensimmäisen aviomiehensä seurassa. Hellällä huolenpidolla ja jatkuvalla lempeydellä hän näytti tahtovan hävittää muiston niistä kärsimyksistä, jotka eversti oli saanut kokea, annattaa anteeksi ne onnettomuudet, jotka hän tunnustuksensa mukaan oli viattomasti aiheuttanut; hän huvitteli näyttelemällä Chabertille, antaen tämän havaita hänessä eräänlaista surumielisyyttä, niitä suloja, joiden suhteen hän tiesi hänet heikoksi, sillä miehiin vaikuttaa erityisemmin määrätty esiintymislaji ja sydämen tai hengen sulous, joita me emme voi vastustaa; hän tahtoi saada asemansa entisen miehensä mielestä mielenkiintoiseksi ja hellyttää hänet tarpeeksi voidakseen sitten vallata hänen sielunsa ja kohdella häntä ehdottomasti oman mielensä mukaisesti.

VII.

Päästäkseen tarkoitustensa perille kreivitär oli päättänyt ponnistaa kaikkensa; kuitenkin hän ei vielä tiennyt, mitä hänen piti tehdä tuolle miehelle, mutta varmastikin hän tahtoi hänet yhteiskunnallisesti perinjuurin tuhota. Kolmannen päivän iltana hän tunsu, ponnistuksistaan huolimatta, ettei voinut kätkeä sitä levottomuutta, minkä tämän vehkeilyn tulos hänessä herätti. Päästäkseen hetkiseksi rauhaan hän sulkeutui huoneeseensa, istuutui kirjoituspöytänsä ääreen, riisui rauhallisuutensa naamarin, jota oli pitänyt eversti Chabertin nähden, kuten näyttelijätär, joka tuskallisen viidennen näytöksen jälkeen palaa väsyneenä pukuhuoneeseensa, vaipuu maahan puolikuolleena, jättäen katsomon kera kuvan, jota hän ei enää ollenkaan muistuta. Hän päätti aikaisemmin alottamansa kirjeen, minkä hän kirjoitti Delbecqille, jonka hän käski mennä, hänen nimessään, Dervillen luokse, pyytämään saada tutustua eversti Chabertia koskeviin asiapapereihin, ottamaan niistä jäljennökset ja tulemaan heti kohta Groslayhin tapaamaan häntä. Tuskin oli hän lopettanut, kun hän kuuli käytävästä everstin askelten äänen; tämä vallan levottomana tuli häntä tapaamaan.

— Ah, kunpa olisin jo kuollut! — huudahti kreivitär. — Asemani on sietämätön...

— No, mikäs teitä nyt vaivaa? — kysyi vanhus.

— Ei mikään, ei mikään, — vastasi kreivitär.

Hän nousi, jätti everstin ja laskeutui alas puhuttelemaan kamarineitoaan ilman todistajan läsnäoloa, lähetti hänet Pariisiin, käskien hänen viedä Delbecqille juuri kirjoittamansa kirjeen ja tuoda sen takaisin heti kohta, kun tämä oli sen lukenut. Sitten kreivitär istuutui eräälle penkille, missä hän oli hyvin näkyvällä paikalla, jotta eversti saattoi tulla häntä tapaamaan heti kun vain tahtoi. Eversti, joka jo

haeskeli vaimoan, riensi paikalle ja istuutui hänen viereensä.

— Rosine, — sanoi hän, — mikä teitä vaivaa?

Kreivitär ei vastannut. Ilta oli niitä suurenmoisia ja tyyniä iltoja, joiden salaiset sulosoinnut levittävät niin paljon ihanuutta kesäkuisen päivän mailleenmennessä. Ilma oli puhdas, ja syvä hiljaisuus oli vallalla, niin että etäisestä puutarhan nurkasta voitiin kuulla muutamain lasten äänet, jotka liittyivät jonkunlaisen säveleen seudun ihanuuteen.

— Ette vastaa minulle? — kysyi eversti vaimoltaan.

— Minun mieheni... — sanoi kreivitär ja pysähtyi, teki pienen liikkeen ja keskeytti lauseensa kysyäkseen everstiltä punastuen: — Miten minun pitäisi sanoa puhuessani herra kreivi Ferraudista?

— Nimitä häntä mieheksesi, lapsiraukkani, — vastasi eversti sydämellisellä äänellä, — sillä eikö hän ole sinun lastesi isä?

— No niin, — myöntyi kreivitär, — jos hän kysyy minulta, mitä olen tullut tänne tekemään, jos hän saa tietää, että minä olen sulkeutunut tänne erään tuntemattoman kanssa, niin mitä minä hänelle silloin sanoisin? Kuulkaahan, — hän jatkoi ottaen hyvin arvokkaan asennon, — päättäkää te minun kohtaloni, olen valmis alistumaan kaikkeen...

— Rakkaani, — sanoi eversti, tarttuen vaimonsa käsiin, — olen päättänyt kokonaan uhrautua teidän onnellenne...

— Se on mahdotonta — huudahti kreivitär, liikahtaen suonenvedontapaisesti. — Ajatelkaa toki, että jättäisitte silloin tunnustamatta oman itsenne ja aivan lakivoimaisesti...

— Miten, — sanoi eversti, — eikö sanani riitä teille?

Lakivoimainen sattui vanhuksen sydämeen ja herätti hänessä vaistomaisia epäilyjä. Hän loi vaimoonsa katseen, joka sai tämän punastumaan. Kreivitär loi silmänsä maahan, ja eversti pelkäsi, että hänen täytyisi halveksia vaimoan. Kreivitär pelkäsi karkoittaneensa everstin aran häveliäisyyden ja ankaran vilpittömyyden, everstin, jonka jalomielisen luonteen ja alkuperäiset hyveet hän tunsu. Vaikka nämä ajatukset olivatkin levittäneet joitakin pilviä heidän otsalleen, niin hyvä sopusointu palasi heti heidän välilleen. Kas tällä lailla. Lapsen ääni kajahti kaukaa.

— Jules, jätä sisaresi rauhaan! — huudahti kreivitär,

— Mitä? Ovatko teidän lapsenne täällä? — kysyi eversti.

— Kyllä, mutta olen kieltänyt heitä häiritsemästä teitä.

Vanha soturi käsitti sen hienotunteisuuden ja naisellisen vaiston, mikä ilmeni tässä näin kohteliaassa menettelyssä, ja tarttui kreivittären käteen suudellakseen sitä.

— Sallikaa niiden tulla, — sanoi hän.

Pieni tyttö juoksi esiin valittaakseen veljensä käyttäytymistä.

— Äiti!

— Äiti!

— Hän se...

— Hänpä se...

Molempain kädet olivat ojennetut äitiä kohden, ja lasten äänet sekaantuivat toisiinsa. Se oli äkillinen ja suloinen kuva!

— Lapsiraukat! — huudahti kreivitär pidättämättä enää kyneleitään, — minun täytyy luopua heistä. Kummalleko oikeus tuomitsee heidät? Mutta äidin sydäntä ei voi jakaa, minä vaadin heidät, minä!

— Tekö tässä saatte äidin itkemään! — huudahti Jules, luoden vihaisen katseen everstiin.

— Vaikene, Jules! — huudahti äiti käskävällä eleellä. Molemmat lapset jäivät seisomaan äänettöminä tutkien äitiään ja vierasta herraa uteliaisuudella, jota on mahdoton sanoin selittää.

— Oh, niin, — jatkoi kreivitär, — jos minut erotetaan kreivi Ferraudista, niin jätettäköön minulle lapset, Silloin alistun kaikkeen...

Tämä sana oli ratkaiseva ja sai aikaan kaiken sen, mitä kreivitär oli tavoittanutkin.

— Niin, — huudahti eversti aivankuin olisi lopettanut ajatuksissaan alottamansa lauseen, — minun täytyy palata hautaan. Sitä olen jo ajatellutkin!

— Voisinko minä hyväksyä sellaisen uhrauksen? — kysyi kreivitär. — Jos onkin miehiä, jotka ovat kuolleet pelastaakseen rakastajattarensa kunnian, niin he eivät ole antaneet henkeään kuin kerran. Mutta tässä tapauksessa te uhraisitte elämäenne jokikinen päivä! Pii, ei, se on mahdotonta. Jos ei olisi kysymys muusta kuin teidän olemassaolostanne, niin se ei olisi mitään; mutta todistaa oikeaksi, että te ette ole eversti Chabert, tunnustaa, että te olette veijari, luopua kunnianstanne, valhetella pitkin päivää, niin pitkälle inhimillinen uhrautuvaisuus ei saa mennä. Ajatelkaahan toki!... Ei. Jollei minulla olisi noita lapsiraukkojani, niin olisin jo paennut teidän kanssanne kaiken maailman ääriin...

— Mutta, — keskeytti Chabert, — enkö minä voisi elää täällä, teidän pienessä huvimajassanne, teidän sukulaisenne? Olen kulunut kuin vanha kanuuna enkä kaipaa muuta kuin hiukan tupakkaa ja *Constitutionelin*.

Kreivitär kylpi kyynelissä. Kreivitär Ferraudin ja eversti Chabertin kesken oli kilpailu jalomielisyydestä, ja sotaurho pääsi siinä voitolle. Nähdessään eräänä iltana tuon äidin lastensa keskellä soturi ei voinut vastustaa perhekuvan liikuttavaa suloa, maalla, varjossa ja hiljaisuudessa. Hän teki päätöksensä pysyä kuolleena, ja pelkäämättä enää asiakirjan lakivoimaisuutta hän kysyi, miten hänen pitäisi menetellä voidakseen peruuttamattomasti turvata perheen onnen.

— Tehkää kuten tahdotte! — vastasi hänelle kreivitär. — Julistan olevani millään lailla sekaantumatta tähän asiaan. Minulla ei ole siihen oikeutta.

Delbecq saapui muutamia päiviä myöhemmin, ja seuraamalla kreivittären suusanallisia ohjeita tilanhoitaja osasi voittaa vanhan soturin luottamuksen. Seuraavana aamuna eversti läksi entisen asianajajan kanssa Saint-Leu-Tavernyhin, missä Delbecq oli teettänyt eräällä notaarilla asiakirjan, joka sanontatavaltaan oli niin loukkaava, että eversti ryntäsi ulos toimistosta, kun oli kuullut sen luettavan.

— Tuhat tulimmaista! Jo minä olisin aika otus! Kävisin väärentäjästä! — hän huudahti.

— Hyvä herra, — sanoi Delbecq. — En kehoittaisi teitä allekirjoittamaan tätä liian nopeasti. Teidän sijassanne minä vaatisin kolmekymmentä tuhatta livreä korkoa tästä jutusta, kyllä kreivitär ne maksaisi.

Ruhjottuaan tuota vanhaa veijaria suuttuneen, rehellisen ihmisen katseella eversti pakeni tuhansien ristiriitaisten tunteiden valtaamana. Hän muuttui uudestaan epäileväksi, suuttui ja rauhoittui vuoron perään. Lopulta hän astui Groslayn puistoon muurissa olevan aukon kautta ja meni hitain askelin lepäämään ja miettimään rauhassa erääseen sivuhuoneeseen, mikä oli rakennettu pikku huvimajan alapuolelle. Sieltä saattoi nähdä Saint-Leun tien. Kun lehtokuja oli hiekoitettu eräänlaisella kellertävällä mullalla, jota käytetään jokihiekan asemasta, niin kreivitär, joka istui huvimajan pienessä salongissa, ei kuullut everstin tuloa, sillä hänen asiansa menestys oli siinä määrin hänen mielessään, ettei hän voinut omistaa pienintäkään huomiota sille vähäiselle kolinalle, jonka hänen miehensä aiheutti; vanha soturi ei liioin huomannut vaimoan, joka oli hänen yläpuolellaan, pienessä huvimajassa.

— No niin, herra Delbecq, onko hän allekirjoittanut? — kysyi kreivitär tilanhoitajaltaan, jonka hän näki yksinään tiellä, viemäriojaa reunustavain pensaiden takana.

— Ei, rouva. En edes tiedä, mihin koko mies on joutunut. Vanha hevonen on noussut takajaloilleen.

— Täytyy siis lopultakin toimittaa hänet Charentoniin, — arveli kreivitär, — koska hän kerta on käsissämme.

Eversti, joka oli saanut nuoruutensa notkeuden harpatakseen ojan poikki, oli silmänräpäyksessä tilanhoitajan edessä ja antoi hänelle pari niin kovaa korvapuustia, että minkään asianajajan posket eivät lie koskaan ennen moisia saaneetkaan.

— Lisätkää, että vanhat hevoset osaavat potkiakin, — sanoi eversti hänelle.

Kun tämä vihan puuska oli lauhtunut, niin eversti ei tuntenut itsellään olevan voimia hypätä ojan yli. Totuus oli näyttäytynyt kaikessa alastomuudessaan. Kreivittären sanat ja Delbecqin vastaus olivat paljastaneet koko salaliiton, jonka uhriksi hän oli ollut vähällä joutua.

Se huolenpito, jota hänelle oli niin tuhlaavaisesti osoitettu, oli ollut syötti, jolla hänet oli tahdottu houkutellessaan. Nuo sanat olivat kuin pisara jotakin hienoa myrkkyä, mikä toi takaisin vanhalle soturille hänen kärsimyksensä, niin hyvin ruumiilliset kuin henkisetkin. Hän palasi huvimajaan puiston portin kautta, kävellen hitaasti kuin herpaistu ihminen.

Häntä varten ei ollut siis olemassa rauhaa eikä lepoa. Siitä hetkestä lähtien hänen piti aloittaa tuon naisen kanssa inhoittava sota, josta Derville oli hänelle puhunut, hänen piti ruokkia itseään sapella ja tyhjentää joka aamu murheen malja. Sitten tuo hirveä ajatus: mistä saada tarvittavat rahat ensimmäisten oikeudenkäyntikulujen maksamiseen? Hänet valtasi sellainen vastenmielisyys elämää kohtaan, että jos hänellä olisi ollut pistooli, niin hän olisi lävistänyt kallonsa. Sitten hän vaipui uudelleen sellaiseen sielullisen päättämättömyyden tilaan, mikä hänen keskustelunsa jälkeen Dervillen kanssa, karjanhoitajan luona, oli muuttanut hänen ajatuskantansa.

Saavuttuaan vihdoin huvimajan luo hän nousi huoneeseensa, jonka pienet ruusu-ikkunat tarjosivat näköalan laakson kaikkien ihanien maisemien ylitse, ja löysi sieltä vaimonsa istumassa tuolilla. Kreivitär tarkasteli maisemaa, säilyttäen mielen malttinsa ja näyttäen niin selittämätöntä naamaa kuin ainoastaan sellaiset naiset, jotka ovat valmistuneet kaiken varalta. Hän pyyhki silmiään aivankuin olisi vuodattanut kyyneliä ja leikitteli hajamielisesti vyönsä punaisilla nauhoilla. Huolimatta näennäisestä levollisuudestaan hän ei kuitenkaan voinut olla värisemättä nähdessään edessään kunnioitettavan hyväntekijänsä, seisaallaan, käsivarret ristissä, kasvot kalpeina, otsa vakavana.

— Hyvä rouva, — sanoi hän katsottuaan kiinteästi häneen hetken ja pakoitettuaan hänet punastumaan, — minä en kiroa teitä, vaan halveksin. Nyt kiitän sitä sattumaa, joka on meidät eroittanut. En tunne edes kostonhalua, en rakasta teitä enää. En tahdo teiltä mitään. Saatte elää rauhassa, annan siitä sanani, mikä painaa enemmän kuin Pariisin kaikkien notaarien töherrykset. En enää koskaan vaadi itselleni nimeä, jonka kenties olen tehnyt kuuluisaksi. En ole enää muuta kuin Hyasinthe-niminen köyhä raukka, joka ei pyydä muuta kuin paikkansa auringon alla. Hyvästi...

Kreivitär heittäytyi everstin jalkojen juureen ja tahtoi pidättää hänet, tarttuen hänen käsiinsä, mutta toinen työnsi hänet luotaan sanoen: — Älä koske minuun!

Kreivitär teki sanoin selittämättömän liikkeen kuullessaan miehensä askelten äänen. Sitten arvostellen asiaa syvällä tarkkanäköisyydellä, jonka synnyttää suuri rikollisuus tai seurapiirien häikäilemätön itsekkäisyys, hän luuli voivansa elää rauhassa tuon vilpittömän soturin lupauksen ja halveksumisen turvissa.

VIII.

Chabert katosi tosiaankin. Karjanhoitaja teki vararikon ja rupesi pika-ajuriksi. Aluksi kenties everstikin antautui johonkin samanlaiseen ammattiin. Kenties hän koskeen syöstyn kiven tavoin ajautui pyörteestä toiseen, hävitäkseen ryysyläisten sekaan, joita vilisemällä vilisee Pariisin kaduilla.

Kuusi kuukautta tämän tapauksen jälkeen Derville, joka ei kuullut enää puhuttavan eversti Chabertista eikä kreivitär Ferraudista, arveli, että heidän välillään oli epäilemättä syntynyt sopimus, jonka kreivitär oli kustoksi teettänyt jossakin toisessa asioimistossa. Ja niin eräänä aamuna hän laski yhteen Chabertille lainaamansa rahasummat, liitti niihin asianajopalkkiot ja pyysi kreivitär Ferraudia vaatimaan herra kreivi Chabertilta sanotun laskun ilmaisemaa määrää, olettaen kreivittären tietävän ensimmäisen miehensä olinpaikan.

Vielä seuraavana päivänä kreivi Ferraudin tilanhoitaja, joka hiljattain oli nimitetty erään tärkeän kaupungin raastuvanoikeuden puheenjohtajaksi, kirjoitti Dervilleille seuraavat nolostuttavat sanat:

'Hyvä herra,

Rouva kreivitär Ferraudin puolesta saan ilmoittaa Teille, että Teidän asiakkaanne oli kokonaan väärinkäyttänyt luottamustanne ja että henkilö, joka sanoi olevansa Chabert, on tunnustanut anastaneensa hänelle kuulumattomia arvoja.

Kunnioittavimmin

Delbecq.'

— Sellaisia ihmisiä tapaa, ja, kunniani kautta, he eivät ole aivan pässinpäitä. He eivät ole ansainneet kastetta! huudahti Derville. — Olkaa sitten inhimillisiä, anteliaita ihmisystäviä ja asianajajia, teitä petetään! Siinä on juttu, mikä maksaa minulle kaksituhatta frangia.

Jonkun aikaa mainitun kirjeen saapumisen jälkeen Derville etsi raastuvasta asianajajaa, jolle halusi puhua jotakin ja joka ajoi poliisiasioita koskevia juttuja. Sattuman kautta Derville astui kuudenteen

osastoon sillä hetkellä, kun puheenjohtaja tuomitsi Hyasinthe nimisen henkilön irtolaisuudesta kahdeksi kuukaudeksi vankeuteen ja määräsi hänet sitten vietäväksi Saint-Denisin köyhäintaloon, mikä päätös poliisipäällikön oikeusopin mukaan merkitsi samaa kuin elinkautinen vankeus. Kuullessaan mainittavan Hyasinthe-nimeä Derville katsahti pahantekijään, joka istui syytettyjen penkillä kahden santarmin välissä, ja tunsu tuomitussa henkilössä väärän eversti Chabertinsa.

Vanha soturi oli rauhallinen, liikkumaton ja melkein hajamielinen. Huolimatta ryysyistä, huolimatta siitä kurjuudesta, mikä painoi leimansa hänen kasvoihinsa, niissä ilmeni ylevä ylpeys. Hänen katseessaan oli stoalainen ilme, jota mikään oikeusviranomainen ei olisi saanut olla tuntematta. Mutta siitä hetkestä lähtien, kun ihminen joutuu oikeuden käsiin, hän ei ole enää muuta kuin moraalinen olento, oikeusasia, samaten kuin hän tilastotieteilijän silmissä muuttuu pelkäksi numeroksi.

Kun soturi saatettiin takaisin kansliaan, vietäväksi myöhemmin pois muun irtolaisjoukon kanssa, jota parastaikaa tutkittiin, niin Derville käytti hyväkseen asianajajille myönnettyä oikeutta mennä kaikkialle raastuvassa ja seurasi häntä kansliaan, missä tarkasti häntä jonkun aikaa, samoin kuin niitä eriskummaisia kerjäläisiä, joiden keskelle hän oli joutunut. Kanslian eteisessä tapahtui silloin yksi niitä näytelmiä, joita lainlaatijat, ihmisystävät, maalarit ja kirjailijat eivät onnettomuudeksi käy tutkimassa. Kuten kaikki oikeushuoneustot, tämäkin etehinen oli pieni, pimeä ja haiseva, seinillä puiset penkit, jotka olivat mustuneet onnettomien ainaisesta istuskelemisesta, onnettomien, jotka tulevat näihin yhteiskunnallisen kurjuuden kohtauspaikkoihin, niin tarkkaan, että ketään heistä ei puutu.

Joku runoilija voisi sanoa, että päivä häpeää valaista tätä roskaväen tyyssijaa, minkä läpi niin paljon kurjia vaeltaa. Ei ole olemassa yhtä ainokaista paikkaa, missä ei olisi istunut joku rikos, joko sitten ituna tai täysin kehittyneenä, eikä yhtä ainokaista nurkkaa, missä ei olisi tavattu ihmistä, joka ensimmäisestä rikoksesta saamansa, oikeuden painaman vähäpätöisen häpeänleiman, aiheuttamassa epätoivossa ei olisi alottanut vaellusta, mikä lopulta johtaisi mestauslavalle tai sitten itsemurhaan. Kaikki ne, jotka kaatuvat Pariisin katukiviykselle, ponnahtavat näitä kellertäviä seinämiä vastaan, ja sieltä ihmisystävä, joka ei ole teoreetikko, voisi löytää lukuisain itsemurhain oikeutuksen, joita tekopyhät tuhertajat valittavat, kykenemättä ottamaan askeltakaan niiden ehkäisemiseksi, — sillä tämä oikeutus on kirjoitettuna tässä eteisessä, mikä on kuin Morguen [Morgue on ruumishuone, mihin tuntemattomien, tapaturmaisesti kuolleitten ruumiit pannaan näytteille] ja Grèven [La place de la Grève (Grèven tori) on entinen mestauspaikka Pariisissa] murhenäytelmän esipuhe.

Tällä hetkellä eversti Chabert istui näiden karkeapiirteisten miesten keskellä, puettuna kurjiin riekaleihin, milloin vaiti, milloin puhellen matalalla äänellä, sillä kolme vahtivuorossa olevaa santarmia kulki edestakaisin, sapelien kalkutellessa permantoa vasten.

— Tunnetteko minua? — kysyi Derville vanhalta soturilta asettuen hänen taakseen.

— Kyllä, herra, — vastasi Chabert nousten.

— Jos te olette rehellinen mies, — jatkoi Derville matalalla äänellä, — niin miten olette voinut jättää maksamatta minulle veikanne?

Vanha soturi punastui kuin nuori tyttö, jota hänen äitinsä syyttää luvattomasta rakkaudesta.

— Mitäh! Eikö rouva Ferraud ole sitä teille maksanut? — huudahti hän kuuluvalla äänellä.

— Maksanut! — sanoi Derville. — Hän on kirjoittanut minulle, että te olette veijari.

Eversti kohotti katseensa kauhun ja kirouksen ylevällä liikkeellä, ikäänkuin kutsuakseen taivaan tämän uuden petoksen todistajaksi.

— Hyvä herra, — sanoi hän heikentyneellä äänellä, — hankkikaa santarmeilta minulle lupa mennä kansliaan. Siellä kirjoitan maksumääräyksen, joka tulee varmasti hyväksytyksi.

Yhdellä sanalla sai Derville vahtisotilaalta luvan viedä asiakkaansa kansliaan, missä Hyasinthe kirjoitti muutamia rivejä osoittaen ne kreivitär Ferraudille.

— Lähettäkää tämä hänelle, — sanoi soturi, — niin saatte hyvityksen asianajovoivoistanne ja lainoistanne. Uskokaa minua, että jos minä en olekaan osoittanut teille sitä kiitollisuutta, jonka velassa minä teille olen, teidän hyvien tekojenne tähden, sitä ei ole silti vähemmän täällä, — hän sanoi, pannen kätensä sydämelleen. — Niin, siellä se on täysinäisenä ja kokonaisena. Mutta mitä onnettomat voivat tehdä? He rakastavat, ja siinä kaikki.

— Ettekö te sitten — kysyi Derville, — vaatinutkaan itsellenne korkoja?

— Älkää puhuko minulle siitä! — sanoi vanha soturi. — Te ette voi tietää, missä määrin minä halveksin tätä ulkonaista elämää, josta suurin osa ihmisiä pitää kiinni. Minut on vallannut eräs tauti,

inho ihmisiä kohtaan. Kun minä ajattelen, että Napoleon on St. Helenan saarella, niin kaikki on minusta samantekevätä. Minä en voi enää olla sotilaana, siinä minun onnettomuuteni. Lopultakin, — hän jatkoi tehden liikkeen, mikä oli täynnä lapsellisuutta, — on parempi nauttia tunteen rikkaudesta kuin pukujen. Minä en pelkää kenenkään halveksimista, minä.

Ja eversti meni istumaan penkilleen. Derville poistui. Saavuttuaan toimistoonsa hän lähetti Godeschalin, joka silloin oli hänen toinen apulaisensa, kreivitär Ferraudin luo, joka luettuaan kirjeen antoi heti määräyksen maksaa kreivi Chabertin asianajajan vaatiman summan.

IX.

Vuonna 1830, kesäkuun lopulla, matkusti Godeschal, joka silloin toimi itsenäisenä asianajajana, Pariisiin Dervillen kanssa, jonka toimiston hän oli ostanut. Kun he saapuivat lehtokujaan, mikä vie maantieltä Bicêtreen, he huomasivat erään tienvieressä olevan jalavan juurella yhden niitä valkohapsisia ja uupuneita vanhoja köyhiä, jotka ovat saaneet kerjäläisten marsalkansauvan, kerjäläisten, jotka elävät Bicêtressä kuten köyhät naiset Salpêtriessä. Tuo mies, yksi niistä kahdestatuhannesta, jotka ovat sijoitetut vanhainkotiin, istui eräällä rajapyykillä ja näytti keskittäneen kaiken älynsä vaivaisten kesken hyvin tuttuun hommaan, mihin kuuluu heidän nuuskanenälinainsa kuivattaminen auringossa, kenties siksi, ettei tarvitsisi niitä pestä. Tällä vanhalla miehellä oli puoleensa vetävä ilme. Hän oli puettuna tuohon punertavaan sarkakauhtanaan, eräänlaiseen hirveään virkapukuun, jonka vanhainkoti tarjoaa asukkailleen.

— Katsokaas, Derville, — sanoi Godeschal matkakumppanilleen, — näettekö tuota vanhusta. Eikö hän muistuta niitä outoja olentoja, jotka tulevat tänne Saksasta? Ja hän elää, ja kenties on onnellinenkin.

Derville otti silmälasinsa ja tarkasteli vanhusta, teki hämmästyneen liikkeen ja sanoi: — Tuo vanhus, hyvä veli, on oikea runoelma, taikka, kuten romantikot sanovat, näytelmä. Oletkos joskus tavannut kreivitär Ferraudia?

— Kyllä, hän on henkevä ja hyvin miellyttävä nainen, mutta hieman liian hurskas, — sanoi Godeschal.

— Tuo vanha Bicêtren asukas on hänen laillinen puolisonsa, kreivi Chabert, entinen eversti. Kreivittären on täytynyt epäilemättä sijoittaa hänet tänne. Että eversti asuu nyt täällä eikä hyvinkin rikkaana miehenä omassa talossaan, johtuu yksistään siitä että hän muistutti kauniille kreivitär Ferraudille siepanneensa hänet kadulta kuin vuokravaunut. Muistan vielä sen tiikerimäisen katseen, jonka kreivitär loi häneen sillä hetkellä.

Kun tämä alku oli herättänyt Godeschalin uteliaisuuden, Derville kertoi hänelle koko edelläkäyvän tarinan. Kaksi päivää myöhemmin, maanantai-aamuna, palatessaan Pariisiin ystävykset loivat katseensa Bicêtreen, ja Derville ehdotti mentäväksi katsomaan eversti Chabertia. Puolivälissä lehtokujaa molemmat asianajajat tapasivat vanhuksen istumasta erään kaadetun puun kannolta. Hänellä oli kädessään keppi, millä hän huvikseen veteli vakoja hiekkaan. Katsottuaan häntä tarkkaan he huomasivat, että vanhus oli syönyt aamiaisensa jossakin muualla eikä laitoksessa.

— Hyvää päivää, eversti Chabert, — sanoi hänelle Derville.

— Minä en ole Chabert! Minä en ole Chabert! Minun nimeni on Hyasinthe, — vastasi vanhus. Minä en ole enää ihminen, minä olen numero 164, seitsemännestä salista, — lisäsi hän katsoen Dervilleen pelokkaan levottomasti, arkana kuin lapsi ja vanhus.

— Te menette katsomaan kuolemaantuomittua! — sanoi hän hetken vaitiolon jälkeen. — Hän ei ole naimisissa, hän! Hän on hyvin onnellinen!

— Miesparka, — sanoi Godeschal. — Tahdotteko rahaa ostaaksenne itsellenne tupakkaa?

Täysin naivisti kuin Pariisin katupoika eversti ojensi ahnaasti käden kumpaakin tuntematonta kohden, jotka antoivat hänelle kahdenkymmenen frangin rahan. Hän kiitti heitä hölmön näköisenä, sanoen: — Kunnan soturit! — Hän asettui kiväärinkantoasentoon, oli tähtävinään ja huusi hymyillen: — Laukaiskaa molemmat kanuunat! Eläköön Napoleon! — Ja hän piirsi ilmaan kepillään jonkun kuvion.

— Hänen haavansa laatu on epäilemättä tehnyt hänestä lapsellisen, — sanoi Derville.

— Hänkö lapsellinen! — huudahti eräs vanha Bicêtren asukas, joka katseli heitä. — Ah! on päiviä,

jolloin ei sovi astua hänen varpailleen. Hän on vanha veitikka, täynnä filosofiaa ja pähänpistoja. Mutta tänään, nähkääs, hän on pitänyt joutomaanantaita. Vuonna 1820 hän oli jo täällä. Silloin eräs preussilainen upseeri, jonka vaunut nousivat Villejuifin mäkeä, meni tästä ohitse jalkaisin. Me olimme kahdenkesken, Hyasinthe ja minä, tien varrella. Tuo upseeri keskusteli kävellessään erään toisen, erään ryssän tai jonkun muun senkaltaisen kanssa. Nähdessään vanhuksen preussilainen sanoi hänelle piloillaan: "Kas siinä on vanha kenttäjääkäri, joka kai on ollut Rossbachissa." — "Minä olin silloin liian nuori", vastasi hänelle Hyasinthe, "ollakseni siellä, mutta kyllin vanha ollakseni Jenassa". Silloin preussilainen meni matkoihinsa tekemättä muita kysymyksiä.

— Mikä kohtalo! — huudahti Derville. — Lähteneenä löytölasten kodista hän palaa kuolemaan vanhainkotiin, autettuaan sillä välin Napoleonin Egyptin ja Euroopan valloittamisessa. Tiedättekö, ystäväni, että meidän yhteiskunnassamme on kolme miestä, pappi, lääkäri ja asianajaja, jotka eivät koskaan voi ajatella hyvää tästä maailmasta, He käyvät kaikki mustassa puvussa, kenties siksi, että he surevat kaikkien hyveiden ja toiveiden katoamista.

— Onnettomin heistä on asianajaja. Kun ihminen tulee papin puheille, niin hän saapuu katumuksen, tunnonvaivojen ja vakaumuksen ajamana, mitkä tekevät hänet mielenkiintoiseksi, kohottavat ja lohduttavat välittäjän sielua, jonka tehtävä ei siis ole vailla eräänlaista riemua; hän puhdistaa, korjaa ja sovittaa. Mutta me, me asianajajat, me näemme samojen pahojen tunteiden toistuvan, mikään ei niitä korjaa, meidän asioimistomme ovat likaviemäreitä, joita ei voida puhdistaa.

— Millaisia asioita minä olenkaan tullut tuntemaan harjoittaessani ammattiani! Minä olen nähnyt isän kuolevan ullakkokamarissa, ilman rahaa, kahden tyttärensä hylkäämänä, joille hän oli antanut neljäkymmentuhannen livren vuotuiset korkotulot! Minä olen nähnyt testamentteja poltettavan; olen nähnyt äitejä, jotka ovat riistäneet lapsensa paljaksi, miehiä, jotka ovat varastaneet vaimoiltaan, naisia, jotka ovat surmanneet miehensä ja herättämällänsä rakkaudella tehneet puolisonsa hulluiksi tai typeriksi, voidakseen sitten elää rauhassa rakastajansa kanssa. Olen nähnyt naisia, jotka ovat herättäneet aviolapsessaan sellaisia haluja, että hän joutuisi hautaan, rikastuttaakseen siten laittomasta suhteestaan saamaansa lasta.

— En voi sanoa teille kaikkea mitä minä olen nähnyt, sillä olen nähnyt rikoksia, joita vastaan oikeus on voimaton. Lyhyesti sanoen kaikki ne kauhut, joita romaanikirjoittajat keksivät, eivät ole koskaan mitään todellisiin tapahtumiin verrattuina. Te, Godeschal, tutustutte kyllä näihin somiin juttuihin. Mutta minä muutan asumaan maalle vaimoni kanssa, Pariisi kauhistuttaa minua.

Pariisi, helmi-maaliskuussa 1832.

*** END OF THE PROJECT GUTENBERG EBOOK EVERSTI CHABERT ***

Updated editions will replace the previous one—the old editions will be renamed.

Creating the works from print editions not protected by U.S. copyright law means that no one owns a United States copyright in these works, so the Foundation (and you!) can copy and distribute it in the United States without permission and without paying copyright royalties. Special rules, set forth in the General Terms of Use part of this license, apply to copying and distributing Project Gutenberg™ electronic works to protect the PROJECT GUTENBERG™ concept and trademark. Project Gutenberg is a registered trademark, and may not be used if you charge for an eBook, except by following the terms of the trademark license, including paying royalties for use of the Project Gutenberg trademark. If you do not charge anything for copies of this eBook, complying with the trademark license is very easy. You may use this eBook for nearly any purpose such as creation of derivative works, reports, performances and research. Project Gutenberg eBooks may be modified and printed and given away—you may do practically ANYTHING in the United States with eBooks not protected by U.S. copyright law. Redistribution is subject to the trademark license, especially commercial redistribution.

START: FULL LICENSE
THE FULL PROJECT GUTENBERG LICENSE
PLEASE READ THIS BEFORE YOU DISTRIBUTE OR USE THIS WORK

To protect the Project Gutenberg™ mission of promoting the free distribution of electronic works, by using or distributing this work (or any other work associated in any way with the phrase "Project Gutenberg"), you agree to comply with all the terms of the Full Project Gutenberg™ License available with this file or online at www.gutenberg.org/license.

Section 1. General Terms of Use and Redistributing Project Gutenberg™ electronic works

1.A. By reading or using any part of this Project Gutenberg™ electronic work, you indicate that you

have read, understand, agree to and accept all the terms of this license and intellectual property (trademark/copyright) agreement. If you do not agree to abide by all the terms of this agreement, you must cease using and return or destroy all copies of Project Gutenberg™ electronic works in your possession. If you paid a fee for obtaining a copy of or access to a Project Gutenberg™ electronic work and you do not agree to be bound by the terms of this agreement, you may obtain a refund from the person or entity to whom you paid the fee as set forth in paragraph 1.E.8.

1.B. “Project Gutenberg” is a registered trademark. It may only be used on or associated in any way with an electronic work by people who agree to be bound by the terms of this agreement. There are a few things that you can do with most Project Gutenberg™ electronic works even without complying with the full terms of this agreement. See paragraph 1.C below. There are a lot of things you can do with Project Gutenberg™ electronic works if you follow the terms of this agreement and help preserve free future access to Project Gutenberg™ electronic works. See paragraph 1.E below.

1.C. The Project Gutenberg Literary Archive Foundation (“the Foundation” or PGLAF), owns a compilation copyright in the collection of Project Gutenberg™ electronic works. Nearly all the individual works in the collection are in the public domain in the United States. If an individual work is unprotected by copyright law in the United States and you are located in the United States, we do not claim a right to prevent you from copying, distributing, performing, displaying or creating derivative works based on the work as long as all references to Project Gutenberg are removed. Of course, we hope that you will support the Project Gutenberg™ mission of promoting free access to electronic works by freely sharing Project Gutenberg™ works in compliance with the terms of this agreement for keeping the Project Gutenberg™ name associated with the work. You can easily comply with the terms of this agreement by keeping this work in the same format with its attached full Project Gutenberg™ License when you share it without charge with others.

1.D. The copyright laws of the place where you are located also govern what you can do with this work. Copyright laws in most countries are in a constant state of change. If you are outside the United States, check the laws of your country in addition to the terms of this agreement before downloading, copying, displaying, performing, distributing or creating derivative works based on this work or any other Project Gutenberg™ work. The Foundation makes no representations concerning the copyright status of any work in any country other than the United States.

1.E. Unless you have removed all references to Project Gutenberg:

1.E.1. The following sentence, with active links to, or other immediate access to, the full Project Gutenberg™ License must appear prominently whenever any copy of a Project Gutenberg™ work (any work on which the phrase “Project Gutenberg” appears, or with which the phrase “Project Gutenberg” is associated) is accessed, displayed, performed, viewed, copied or distributed:

This eBook is for the use of anyone anywhere in the United States and most other parts of the world at no cost and with almost no restrictions whatsoever. You may copy it, give it away or re-use it under the terms of the Project Gutenberg License included with this eBook or online at www.gutenberg.org. If you are not located in the United States, you will have to check the laws of the country where you are located before using this eBook.

1.E.2. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is derived from texts not protected by U.S. copyright law (does not contain a notice indicating that it is posted with permission of the copyright holder), the work can be copied and distributed to anyone in the United States without paying any fees or charges. If you are redistributing or providing access to a work with the phrase “Project Gutenberg” associated with or appearing on the work, you must comply either with the requirements of paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 or obtain permission for the use of the work and the Project Gutenberg™ trademark as set forth in paragraphs 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.3. If an individual Project Gutenberg™ electronic work is posted with the permission of the copyright holder, your use and distribution must comply with both paragraphs 1.E.1 through 1.E.7 and any additional terms imposed by the copyright holder. Additional terms will be linked to the Project Gutenberg™ License for all works posted with the permission of the copyright holder found at the beginning of this work.

1.E.4. Do not unlink or detach or remove the full Project Gutenberg™ License terms from this work, or any files containing a part of this work or any other work associated with Project Gutenberg™.

1.E.5. Do not copy, display, perform, distribute or redistribute this electronic work, or any part of this electronic work, without prominently displaying the sentence set forth in paragraph 1.E.1 with active links or immediate access to the full terms of the Project Gutenberg™ License.

1.E.6. You may convert to and distribute this work in any binary, compressed, marked up, nonproprietary or proprietary form, including any word processing or hypertext form. However, if you provide access to or distribute copies of a Project Gutenberg™ work in a format other than “Plain Vanilla ASCII” or other format used in the official version posted on the official Project Gutenberg™ website (www.gutenberg.org), you must, at no additional cost, fee or expense to the user, provide a copy, a means of exporting a copy, or a means of obtaining a copy upon request, of the work in its original “Plain Vanilla ASCII” or other form. Any alternate format must include the full Project Gutenberg™ License as specified in paragraph 1.E.1.

1.E.7. Do not charge a fee for access to, viewing, displaying, performing, copying or distributing any Project Gutenberg™ works unless you comply with paragraph 1.E.8 or 1.E.9.

1.E.8. You may charge a reasonable fee for copies of or providing access to or distributing Project Gutenberg™ electronic works provided that:

- You pay a royalty fee of 20% of the gross profits you derive from the use of Project Gutenberg™ works calculated using the method you already use to calculate your applicable taxes. The fee is owed to the owner of the Project Gutenberg™ trademark, but he has agreed to donate royalties under this paragraph to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation. Royalty payments must be paid within 60 days following each date on which you prepare (or are legally required to prepare) your periodic tax returns. Royalty payments should be clearly marked as such and sent to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation at the address specified in Section 4, "Information about donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation."
- You provide a full refund of any money paid by a user who notifies you in writing (or by e-mail) within 30 days of receipt that s/he does not agree to the terms of the full Project Gutenberg™ License. You must require such a user to return or destroy all copies of the works possessed in a physical medium and discontinue all use of and all access to other copies of Project Gutenberg™ works.
- You provide, in accordance with paragraph 1.F.3, a full refund of any money paid for a work or a replacement copy, if a defect in the electronic work is discovered and reported to you within 90 days of receipt of the work.
- You comply with all other terms of this agreement for free distribution of Project Gutenberg™ works.

1.E.9. If you wish to charge a fee or distribute a Project Gutenberg™ electronic work or group of works on different terms than are set forth in this agreement, you must obtain permission in writing from the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the manager of the Project Gutenberg™ trademark. Contact the Foundation as set forth in Section 3 below.

1.F.

1.F.1. Project Gutenberg volunteers and employees expend considerable effort to identify, do copyright research on, transcribe and proofread works not protected by U.S. copyright law in creating the Project Gutenberg™ collection. Despite these efforts, Project Gutenberg™ electronic works, and the medium on which they may be stored, may contain "Defects," such as, but not limited to, incomplete, inaccurate or corrupt data, transcription errors, a copyright or other intellectual property infringement, a defective or damaged disk or other medium, a computer virus, or computer codes that damage or cannot be read by your equipment.

1.F.2. LIMITED WARRANTY, DISCLAIMER OF DAMAGES - Except for the "Right of Replacement or Refund" described in paragraph 1.F.3, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, the owner of the Project Gutenberg™ trademark, and any other party distributing a Project Gutenberg™ electronic work under this agreement, disclaim all liability to you for damages, costs and expenses, including legal fees. YOU AGREE THAT YOU HAVE NO REMEDIES FOR NEGLIGENCE, STRICT LIABILITY, BREACH OF WARRANTY OR BREACH OF CONTRACT EXCEPT THOSE PROVIDED IN PARAGRAPH 1.F.3. YOU AGREE THAT THE FOUNDATION, THE TRADEMARK OWNER, AND ANY DISTRIBUTOR UNDER THIS AGREEMENT WILL NOT BE LIABLE TO YOU FOR ACTUAL, DIRECT, INDIRECT, CONSEQUENTIAL, PUNITIVE OR INCIDENTAL DAMAGES EVEN IF YOU GIVE NOTICE OF THE POSSIBILITY OF SUCH DAMAGE.

1.F.3. LIMITED RIGHT OF REPLACEMENT OR REFUND - If you discover a defect in this electronic work within 90 days of receiving it, you can receive a refund of the money (if any) you paid for it by sending a written explanation to the person you received the work from. If you received the work on a physical medium, you must return the medium with your written explanation. The person or entity that provided you with the defective work may elect to provide a replacement copy in lieu of a refund. If you received the work electronically, the person or entity providing it to you may choose to give you a second opportunity to receive the work electronically in lieu of a refund. If the second copy is also defective, you may demand a refund in writing without further opportunities to fix the problem.

1.F.4. Except for the limited right of replacement or refund set forth in paragraph 1.F.3, this work is provided to you 'AS-IS', WITH NO OTHER WARRANTIES OF ANY KIND, EXPRESS OR IMPLIED, INCLUDING BUT NOT LIMITED TO WARRANTIES OF MERCHANTABILITY OR FITNESS FOR ANY PURPOSE.

1.F.5. Some states do not allow disclaimers of certain implied warranties or the exclusion or limitation of certain types of damages. If any disclaimer or limitation set forth in this agreement violates the law of the state applicable to this agreement, the agreement shall be interpreted to make the maximum disclaimer or limitation permitted by the applicable state law. The invalidity or unenforceability of any provision of this agreement shall not void the remaining provisions.

1.F.6. INDEMNITY - You agree to indemnify and hold the Foundation, the trademark owner, any agent or employee of the Foundation, anyone providing copies of Project Gutenberg™ electronic

works in accordance with this agreement, and any volunteers associated with the production, promotion and distribution of Project Gutenberg™ electronic works, harmless from all liability, costs and expenses, including legal fees, that arise directly or indirectly from any of the following which you do or cause to occur: (a) distribution of this or any Project Gutenberg™ work, (b) alteration, modification, or additions or deletions to any Project Gutenberg™ work, and (c) any Defect you cause.

Section 2. Information about the Mission of Project Gutenberg™

Project Gutenberg™ is synonymous with the free distribution of electronic works in formats readable by the widest variety of computers including obsolete, old, middle-aged and new computers. It exists because of the efforts of hundreds of volunteers and donations from people in all walks of life.

Volunteers and financial support to provide volunteers with the assistance they need are critical to reaching Project Gutenberg™'s goals and ensuring that the Project Gutenberg™ collection will remain freely available for generations to come. In 2001, the Project Gutenberg Literary Archive Foundation was created to provide a secure and permanent future for Project Gutenberg™ and future generations. To learn more about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation and how your efforts and donations can help, see Sections 3 and 4 and the Foundation information page at www.gutenberg.org.

Section 3. Information about the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

The Project Gutenberg Literary Archive Foundation is a non-profit 501(c)(3) educational corporation organized under the laws of the state of Mississippi and granted tax exempt status by the Internal Revenue Service. The Foundation's EIN or federal tax identification number is 64-6221541. Contributions to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation are tax deductible to the full extent permitted by U.S. federal laws and your state's laws.

The Foundation's business office is located at 809 North 1500 West, Salt Lake City, UT 84116, (801) 596-1887. Email contact links and up to date contact information can be found at the Foundation's website and official page at www.gutenberg.org/contact

Section 4. Information about Donations to the Project Gutenberg Literary Archive Foundation

Project Gutenberg™ depends upon and cannot survive without widespread public support and donations to carry out its mission of increasing the number of public domain and licensed works that can be freely distributed in machine-readable form accessible by the widest array of equipment including outdated equipment. Many small donations (\$1 to \$5,000) are particularly important to maintaining tax exempt status with the IRS.

The Foundation is committed to complying with the laws regulating charities and charitable donations in all 50 states of the United States. Compliance requirements are not uniform and it takes a considerable effort, much paperwork and many fees to meet and keep up with these requirements. We do not solicit donations in locations where we have not received written confirmation of compliance. To SEND DONATIONS or determine the status of compliance for any particular state visit www.gutenberg.org/donate.

While we cannot and do not solicit contributions from states where we have not met the solicitation requirements, we know of no prohibition against accepting unsolicited donations from donors in such states who approach us with offers to donate.

International donations are gratefully accepted, but we cannot make any statements concerning tax treatment of donations received from outside the United States. U.S. laws alone swamp our small staff.

Please check the Project Gutenberg web pages for current donation methods and addresses. Donations are accepted in a number of other ways including checks, online payments and credit card donations. To donate, please visit: www.gutenberg.org/donate

Section 5. General Information About Project Gutenberg™ electronic works

Professor Michael S. Hart was the originator of the Project Gutenberg™ concept of a library of electronic works that could be freely shared with anyone. For forty years, he produced and distributed Project Gutenberg™ eBooks with only a loose network of volunteer support.

Project Gutenberg™ eBooks are often created from several printed editions, all of which are confirmed as not protected by copyright in the U.S. unless a copyright notice is included. Thus, we do not necessarily keep eBooks in compliance with any particular paper edition.

Most people start at our website which has the main PG search facility: www.gutenberg.org.

This website includes information about Project Gutenberg™, including how to make donations to

the Project Gutenberg Literary Archive Foundation, how to help produce our new eBooks, and how to subscribe to our email newsletter to hear about new eBooks.